

УДІЛ ЧЕДІКІВ

125 ДІЛІВ

ПІД ПРОВАТКАМИ

АДЖАВНЕ ВНАВНІПІЦІВ
УКРАЇНИ

К

17

ЛЕОНІД ЧЕРНОВ

125 ДЕНЬ ПІД ТРОПИКАМИ

ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ
КОМІТЕТ НАРКОМОСВІТИ УСРР ПО СЕКЦІЇ
СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОЗВОЛИВ ДО
ВЖИТКУ ЯК ДОПОМІЧНИЙ ПОСІБНИК ПО
КНИГОЗБІРНЯХ УСТАНОВ СОЦВІХУ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

1928

I

ВЛАДИВОСТОК — БОМБЕИ

НАШ ПАРОПЛАВ

Червонолиций капітан з довгими рудими вусами смачно затягнувся величезною цигарою і, гордо виблискуючи лукавими очима, звернувся до юрби газетярів:

— Наш „Трансбалт“ — найбільше судно СРСР. Одинадцять з половиною тисяч реєстрових тонн. Від носу до корми — близько 150 метрів; це вам майже одна шоста кілометра.

Журналісти вхопилися за блокноти.

На борту пароплава — надзвичайна метушня. Піонерські хусточки, заялозені кепки, червоні хустки делегаток, білосніжні комірці миготіли тут і там.

Прихід „Трансбалта“ був для Владивостоку незвичайною подією.

На нього чекали, про нього гомоніли, писали в газетах: це був перший після десятирічної перерви рейс нашого пароплава через Індійський океан.

І коли цей велетень, видихаючи з величезного закуреного димаря хмари чорного

диму, ввійшов до Владивостокського порту, — японські та хінські пароплави, що стояли тут, здавалися маленькими цуциками поруч із цим гігантським слоном. Ще б пак: одна його котва навряд чи вмістилася б на вагонній платформі.

У день його приходу все надбережжя і суміжна Ленінська вулиця метушилися, немов розруйнований мурашник. Люди стояли юрбою, з'являлися і зникали, гуртувались окремими купками й дивилися на рейд. А другого ранку почалося стихійне відвідування судна. Приїздили сюди піонерські, шкільні та комсомольські екскурсії, гуртки робітників і просто охочі — сила-силенна людей. Перші, звичайно, журналісти.

Коли наш човник (блоха поруч із носорогом) ударився об трап пароплава, ми глянули вгору. Борт нам здавався височенною стіною, і згори на нас дивилися малесенькі обличчя.

Ми кинулися догори і приголомшили запитаннями добродушного капітана.

Серед нас, людей звичайних на зріст, капітан був приблизно тим, що його велетенське судно серед японських пароплавів: плечі — повний сажень, голос — подібний до гудка його пароплава, постать — коняку звалить, і вуса... справжні капітанські вуса вибли-

скували на сонці червоним золотом. Тарас Бульба в морському вбранні.

Його оточила юрба.

Це було для нього, певне, ділом незвичним, і він, збентежившись і намагаючись сховати замішання, навмисне суворим голо-сом розповідав:

— З Одеси ми йшли 52 дні... Надзвичайно сприятлива для плавання година. Тільки наприкінці, біля Формози, нам не пощастило: нас захопив найжорстокіший шторм. Через ніс пароплава — ви бачите? — (капітан зробив величний рух) — через ніс перекидало хвилі. Наш пароплав уклонявся так ввічливо, що важко було встояти на ногах. До того ж у одного з гвинтів тріснула лопать. Проте, нічого... Як бачите, всі в добромu здоров'ї.

— А як вас вітали по чужоземних портах?

— Ввічливо, але стримано. А втім, ми мали всього дві зупинки: Константинопіль та Коломбо на Цейлоні. Європейці дуже офіційальні та холодні, не зважаючи на тропічну спеку, зате тубільці-індуси вітали нас дуже радо...

Майже місяць пішов на розвантаження та навантаження судна.

Чорні трюми розкрилися, наче величезні пащі. Верещали парові крани, хапали сірі

паки та ящики, підіймали їх вгору і, гойдаючи, обережно пускали в ненажерливі горлянки трюмів.

Люди метушилися скрізь, наче мурашки. Швидко лагодили машини, чистили котли, ладнали величезні гвинти. І вдень, і вночі біля судна лунав дзвін, скрегіт, верещання, шипіння...

А за два дні до відходу було призначено пробний тур по затоці.

„Трансбалт“ заревів могутнім гудком, що від нього задзвеніло в ухах, підлога під ногами затремтіла дрібним лихоманським тремтінням, і на хвилину в цьому звірячому витті захлинулися всі сторонні звуки. Потім пароплав повільно посунувся в далечінь, де-далі зменшуючись, доки не сховався за скелястими берегами.

А вранці „Трансбалт“ закурив чорним димарем, наче запалив гігантську сигару. Він стояв на рейді готовий до відплиття, з відхідним прапором на щоглі.

День був на диво гарний. На небі — жодної хмарки, сонце сліпуче грає в глибокій воді затоки. На березі гуде святково настроєною юрбою.

Від оглушливого ревіння першого гудка тремтить небо і земля. На чолі з редактором нашого журналу ми, руйнуючи все на

своїм шляху, біжимо до човнів, прожогом хапаємось за весла і швидко прямуємо до пароплава дзеркаловою затокою.

Біля самого борту — весела суєта й метушня. Раз-у-раз до трапа підбігають невтомні катери. Навкруги біля пароплава шмигляють десятки човнів: родичі та знайомі, жінки та улюблені хоробрих трансбалтян виряджають своїх близьких.

— Скоро відплиття?

— За годину. Все вже готове. Останні формальності.

На чардаку — сила знайомих облич, хусточок, піджаків. Якийсь матрос, прибравши гордий вигляд героя, пояснює приятелькам роботу парових кранів.

В кают-компанії — акорди піяніно і чисте конральто.

Півдесятка греків, наші єдині пасажери, що їдуть до Порт-Саїду, тягнуть великі скрині, пронизливо кричать до своїх знайомих, що сидять на човнах, посилають останнє привітання.

Митники закінчують огляд судна. Проводиться перевірку команди та пасажирів.

На капітанському містку з'являється огрядна зосереджена постать капітана, оточеного помічниками. Капітан хапає сталевий канат, щосили тягне його до себе. В ту ж мить

гучне виття третього, відхідного гудка заливає чардак, пароплав, затоку, околиці і довго гукає в сопках протяжною басовою луною.

На носі чхає якірна машина, гуркотять ланцюги, що підіймають котву, дзвенить сигнальний дзвін.

Перший подих машин—і ввесь корпус судна починає труситися і тремтіти, наче кінь, що застоявся і рветься вперед. Позаду, за кормою, вода кипить білосніжною піною. Чорний димар викидає хмари густого диму, що тягнеться далеко до сопок і зникає десь у туманних верхів'ях. „Трансбалт“ починає повільно повертати ніс до виходу з затоки.

Я стою біля самого краю гордого, гострого носа нашого судна.

Перед очима помалу пропливає панорама міста, сопки, густо вкриті деревами, чорна юрба народу на узбережжі. Відтіля чути прощальні крики, махають хустками, капелюхами... Команда „Декабриста“ вкрила чардак свого пароплава. Гримить Інтернаціонал. Летять у повітря кашкети, тріпотять хустки.

Поруч із нами, наче хорти, біжать катери: нас виряджають представники портової влади. Пароплави, що йдуть назустріч, салютують нам прапорами. Наша команда

скупчилася на юті й відповідає співом Інтернаціоналу. Обіч чмихає катер. На ньому—кінооператор квапливо крутить ручку свого апарату і щосили кричить:

— Григор Іванович! А Григорівановичу! Та гляньте ж в об'єktiv, чоррт!!!

Ми покидали Владивосток в такому доброму гуморі, і місто виряджало нас так привітно, наче ми їхали відкривати Америку. Тоді ми, звичайно, того не знали, але нам справді довелося поблукати по таких портах, що нам навіть не снилися...

Вийшовши у вільне море, люди з катерів прокричали нам останнє привітання й повернули назад, злякавшись сердитої хвилі. Навіть наш пароплав трохи хитався, а про катери—годі й казати: вони танцювали на хвилях, як шкаралупки.

Стало зимно, а зі сходу просто на нас наступала чорна зловісна хмара.

„Трансбалт“, тремтячи машинами, взяв курс на південь, на Сінгапур.

Ввечері, підчас вечері, над столом команди літало в повітрі стільки жартів, панував такий бадьорий хлоп'ячий запал, наче ми йшли не трудну кругосвітну мандрівку, а робили веселу прогулянку.

Тоді ми ще не знали, які сюрпризи чекали на нас підчас нашої подорожи.

Ми везли до Одеси, крім магnezії та галуну, близько 8000 тонн старих, негодящих снарядів, що лежали по околицях Владивостоку ще за часів імперіялістичної війни.

Цей саме вантаж і став за причину наших дальших блукань по морях та океанах...

Вночі чорна хмара розляглася над нашими головами, обгорнула море й пароплав густою безпросвітною темрявою.

ПЕРШИЙ ШТОРМ

Східньо-Хінське море зустріло нас похмурими сірими туманами.

Наш гудок щохвилини ревів зацькованим грізним звіром, судно просувалося вперед черепаховою ходою, обережно винюхуючи важку далечінь, бо за три метри від носа починалася густа туманна імла.

Перед Формозою нас потріпав жорстокий шторм.

В червоному вечеровому серпанку море заревло й завило, наче зграя голодних собак. Скажені хвилі, немов білогриві коні, хльоскали наш борт, розсипались на водяний пил на чардаку, стогнали, як живі. Західня заграва горіла кривавими, зловісно-рудими плямами.

Цієї ночі ніхто не спав.

В чорній темряві судно, важко хитаючись з боку на бік, тяжко рипіло, заривалось носом у галасливу безодню. Хвилі перекочувалися через чардак, навкруги все свистіло й шипіло, за бортом лунало виття й верескливі крики, наче там гинули живі люди.

Цієї ночі наші радіотелеграфісти не відходили від своїх апаратів, а капітан („сам Іван Михайлович!“) у гумовій кереї з капюшоном до самого ранку простояв на своїм містку, міцно вхопившись за поручні й пильно вдивляючись у бурхливу далечінь¹⁾. Важка задушлива хмара звисла над самим чардаком і враз почала хльоскати лютою зливою.

Океанський велетень кречав і тремтів, роздирав своїм гудком дику музику бурі, а ураган стогнав, як у лихоманці.

Знайомий кочегар запропонував мені в цей небезпечний час обдивитись „нутро пароплава“. По невірних сталевих драбинках ми спустилися в кочегарку.

Топки — розпалені, вічноголодні чудища — пожадливо пожирають чорне вугілля. Від

¹⁾ Недавно газети принесли повідомлення, що капітан Іван Михайлович Лазарев загинув на своїм посту підчас шторму між Гонгконгом і Філіпінами. Старого капітана збила хвиля з капітанського містка, і за добу він помер. 28 вересня 1926 року тіло морського вовка було віддано морю.

їхнього вогненного подиху повітря обпалює груди і сушить легені. Мертвим, блідим, хорим поглядом дивляться тьмяні електричні лампки. І коли чорні плями кочегарів клацають лопатами по засувках пічних штор,— зажерливі топки роззявлюють голодні пащі, де несито буяє сліпуче розтоплене золото ревучого полум'я.

Топки з огидою вихаркують огненні бризки і знов вимагають чорної їжі.

Наскрізь мокрі, обпалені кочегари, обливаючись потом, скреготять лопатами по залізній підлозі, набирають вугілля і запекло шпурляють його в вишкірені пащі.

Клацнувши шторою, наче сталевими зубами, топка глухо й задоволено виє, пожираючи чорне золото.

Збоку, з-під горячого залізного склепіння чути скреготіння лопат: це з чорних вугляних ям, серед хмар чорного пилу, чорні кочегари з блискучими, як у муринів, білками очей—подають вугілля сюди, до печей.

А внизу — піддувала, шлунки топок; з них щохвилини вигортають перегоріле вугілля, шлак, жужелицю. На візку його звозять в окрему купу; потім інжектор разом із міцним струменем води вихаркує його в море.

Вахта триває тут три години, і за цей час кожний кочегар випиває не менше півцєбра

води, що зараз же збігає потім. Через величезні вітрогонні труби сюди дме згори свіже повітря. Підчас шторму це спасіння. Але підчас штилю, коли повітря майже не проходить через віддушини, кволі люди тут буквально падають непритомні від спеки.

Приятель-кочегар схопив мене за голову і проревів на вухо:

— Бачили тепер? Сама каторжна робота на землі — це робота кочегарська. В порівнянні з нами, машиністи — справжні ледарі...

Через лабіринт розпечених топочних корпусів ми продираємось до малесеньких дверей, що ведуть до машинового відділу. Над дверима мою увагу притягає чудний білий диск із стрілкою й шкалою. Одну з рисочок помічено червоною смугою:

— Зач. дв.

Мені пояснили:

— У випадку аварії, пробоїни або загибели судна, з капітанського містка за допомогою цього диску подається сигнал, і стрілка стрибає на „Зач. дв.“ Тоді автоматично спускаються глухі сталеві двері що, герметично й щільно відтинають кочегарку від машини.

Моторошно.

Ми входимо до машинового відділу.

Серед оглушливого скреготу, гупання, грому й гуркотіння заклопотано махають

стопудовими сталевими руками сірі похмурі велетенські машини. Праворуч кашляє, ліворуч гуркотить, спереду охкає, позаду чмихає, долі оглушливо крекче, вгорі гепає...

Схиляєшся додолу і не знаєш, де сховатись: от-от схопить тебе сталевую лапою яка - небудь двосажнева підойма. Наче потрапив до невиданого величезного кубла сталевих змій, що звиваються навкруги,— і кожна щохвилини готова обвитися круг твого тіла.

За хвилину вловлюєш ритм.

М'яко й важко ухкаючи, поважно й методично перехиляються в круговому русі колінкуваті вали, відмахуючись товстими, як колони, шатунами.

Бризкаючи маслом, смачно плямкають гігантські циліндри. Сердито чвакають і стогнуть поважні приземкуваті водосмоки.

А навкруги, сплітаючись і стикаючись, біжать десятки величезних і маленьких труб. Це — жили та артерії машинового царства.

Від головних машин стелиться долі й біжить до корми величезний сталевий стовбур, що крутиться. За кормою до нього пристосовані гвинти — крила пароплава.

Машини дихають глибоко, стомлено, вперто. Тут не чути ревіння урагану.

А в тісних переходах, за хиткими ґратами туляться до велетнів десятки квапливих, хекаючих, часто чмихкаючих машинок та динамо, що здаються грайливими фокстер'єрами поруч із гігантами — головними двигунами.

Спітнілі машиністи та масники спритно сновигають серед колес та валів: чуло прислухаються до пульса машин. І, наче малу дитину, ніжно доглядають цих добродушних могутніх велетнів.

Знайомий машиніст, забачивши мене, привітався й закричав, перемагаючи машиновий гуркіт:

— Ну, як вам тут подобається? Поруч із нашим, кочегарський труд — дитяча забавка.

Я посміхнувся й крикнув:

— Це ще нічого! Найтрудніше, на мою думку, писати книжки. У порівнянні з нашою — і ваша, і кочегарська праця — справжня іграшка!

Машиніст зареготав і штурхнув мене кулаком у бік:

— Чудак-чоловік, і скаже ж таке!..

Павутиння тремтячих тонких драбинок, піднімаючись поверхами високо вгору, тісно переплітає двигуни. Ми видираємось по драбинках на поверх вище.

Тут, вилізаючи й ховаючись у циліндри, плямкають масляні поршні. Між ними така

маленька відстань, що ледве пролазить масник.

Іще поверх — шклянки циліндрів.

Ще вище — плетіння труб і підойм...

Ще один поверх — і машиновий відділ глибоко внизу. Там ворущаться чорними крапками механіки, і звідти чути напружене тремтіння, подих і тріпотіння.

Над палубою реве й скаженіє буря.

22 ДНІ ДО КОЛОМБО

І раптом погода разом змінилася.

Цілий день ще стогнало сталеве море. Вечері, не знати звідки, із-за драних хмар виліз величезний, як жовтий пухир, місяць. Цілу ніч шматував він на дрантя важкі волохаті хмари.

А вранці ми побачили над собою темно-синій бездонний небосхил, без жодної хмарки. Тільки під тропіками бачив я таку ідеальну, бездоганну, кришталево-чисту глибоку синю неба.

Посміхнулось і почало підсмалювати нас гаряче тропічне сонце: ми проходимо тропик Рака.

Шумить, піниться вода... вода за нашими гвинтами. Далеко за кормою темним шрамом тягнеться слід нашого пароплава. Вгорі над

нами — небесна баня, навкруги — фіялковий келех океана, внизу — зелені хвилі, що ласкаво набігають на борт.

Сонце пече нестерпуче — і хоробрі трансбалтяни знемагають від спеки в своїх сірих куртках.

— Коли йшли до Владивостоку, — скаржиться приятель, — бігали в одних трусиках, напівголі. А тепер — не можна...

У нас на судні дві пасажирки-грекині зі своїми чоловіками. Дуже приємні особи, але заважають вони нам страшенно. Якби не вони, ми давно змінили б важкі блузи на білі трусики.

Трималися два дні, доки Андрій Болотов, наш робкор, не організував справжню змову, що мала на меті звільнити нас від тяжких правил брехливого етикету.

Одного разу після вахти він закликав нас, молодих, до своєї каюти й сказав:

— Товариші! До якої пори ми будемо обливатися власним п'отом через дурні забобони берегових пацюків? Коли старі не відважуються, так давайте хоч ми...

Розробивши план повалення умовностей, ми розійшлися до своїх кают.

Другого дня, не зважаючи на дзвінок, жоден із нас не пішов до обіднього столу. Адміністрація стурбувалася.

Дзвінок задзеленчав ще впертіше. Жодного юнака...

І в ту мить, коли в кают-компанії панувало найнапруженіше чекання, звідкись почувалася команда Болотова:

— Парра-ад...

Мовчання...

Потім — як постріл:

— Алле!!

Всі погляди, в тому числі й жіночі, повернулися до дверей.

В ту ж мить в коридорі залунало тьопання босих ніг — і в кают-компанію валкою, поборцовському, ввалилася, наспівуючи веселий марш, юрба змовників — усі як один босі, голі до поясниці, в легких штанцях вище колін.

Ті, що обідали, обпеклися супом. Хтось голосно й демонстративно закашлявся. Тільки змовники, не пустивши пари з уст, взялися до супу.

Спосіб був дуже підходящий: за тиждень „тиранію одежі“ було остаточно знищено, куртки здано до архіву — і всі трансбалтяни стали подібні до Адамів в трусиках, до гріхопадіння. Спочатку соромилися, але згодом так звикли, що не могли собі уявити іншого становища.

За три дні ми засмажились, як мурини.

Єдиним порятунком від пекучого сонця був холодний душ на кормі: прив'язали до бантини пожежну кишку, повісили залізну сітку—і раз-у-раз, пирхаючи, бігали, в чому були, під свіжий струмінь. Розбризкувач хльоскає на всі боки, і Гриша (піонер, їде з нами) верещить, як порося, й організовує під душем танок матросів. Веселий галас, крики, регіт лунають на весь пароплав.

Починалася дощова доба.

Це траплялося неодмінно двічі на день.

Небо чисте й прозоре, як кришталь. Сонце сяє, розсипаючись золотими бризками на гребенях глибоко-синіх хвиль.

І зненацька — зі сходу суне на нас ледве помітна хмарка. Швидко збільшується. І от уже на небі кружляють зловісні чорні хмари. Навкруги темніє; наче смеркло. Після сліпучого сонячного сяйва здається, що надходить ніч. Кружляють темними стовпами, біжать у далечінь скажені смерчі. Виє, чорніє море. Сліпучі фіялкові блискавиці, наче ножами, чикрижать небо від краю до краю.

І вмить гроза вибухає таким грізним приголомшливим гуркотінням, що здається — вся земна куля репнула.

І потім — злива, — наче на небі зруйнувало греблю. Не капає, а ллє, як із бочки,

суцільним струмінням, водоспадами. На чардаку — річки води. Вмить навкруги падає сіра завіса : за десять метрів нічого не видно.

Сіріє океан, сіріють обличчя, з неба — водяні стовпи.

Вітер зриває верхів'я хвиль і шпурляє клоччя й бризки води вздовж і вгору.

А за десять хвилин хмара проноситься на захід.

Небо синє, море ласкаве, сонце припікає, наче нічого й не було.

Гриша винайшов дотепний спосіб обмивання силами природи без участі людини.

Забачивши на сході грозову хмару, він старанно намилив усе тіло й розсівся на кормі, чекаючи на зливу, що повинна була обмити його досхочу.

Хмара, як на лихо, повисіла над нашими головами, погарчала — і подалася до заходу, не проливши жодної краплини дощу.

Гриша почастував прокльонами тропічну природу й побіг під водосмок змивати мило, що засохло на тілі.

Першого липня ми підходили до Малайського Архіпелагу.

Чим-раз частіше йдуть назустріч білі пароплави. Двічі наvertався нам на очі таємничий тубільний човен без пасажирів, що їх, на думку Гриші, „пожерли акули“.

Перед нашими очима малесенькі, густо вкриті пальмами острови. Ми бачимо правильні квадрати оброблених ділянок, хатинки, голяндські гумові плантації. В бінокль можна розгледіти навіть окремі дрібненькі постаті чорних голих тубільців — робітників на плантаціях. В далечині нерухомо майорять тубільські парусники.

А вранці перед нами розгортається соковита різнобарвна панорама Сінгапура, — вся в сліпучому промінні гарячого, щедрого сонця.

Під тропіками нема перехідних тонів: фарби яскраві, смаковиті, примітивні. Будинки подібні до різнокольорових кубиків. Пальми смарагдово-зеленого відтінку. Жовтий пісок на мілині сяє на сонці й тихо дрімає під неозорим синім небесним парасолем.

Далі від міста — на квітчастих островах здіймаються білі та смугнасті маяки.

В гавані — сила океанських пароплавів, безліч тубільських човнів.

Ми зменшуємо ходу.

Клацають затвори кодаків.

АКУЛА

В глибині теплих зелених хвиль біля нашого борта темніє й розпливається чудна пляма.

Матроси хмуряться:

— Чорти її принесли!

Появу акули вважають за недобру ознаку. За старих часів казали:— або буря, або покійник буде на борту.

Гриша, наш піонер, виявив надзвичайну ініціативу.

— Давайте, товариші, впіймаємо її!

Побіг до капітана, дістав дозвіл.

Добули великий гак, причепили до нього фунтів десять гнилого м'яса. Замість поплавця — колоду.

Все знаряддя причепили до товстої линви й кинули „вудочку“ за борт.

Хвилина.

Дві.

Три.

Колода хлюпає серед прозорих хвиль.

— Погані у неї лоцмани,— похитав головою наш старий боцман.

— Які лоцмани?

— Т'аджеж акула — короткозора риба. От з нею й плавають дві рибинки, провідники. Вони й наводять її на здобич. Лоцмани називаються...

І раптом у воді — знайома тінь. Колода закрутилась і потонула. Линва натягнулась, як струна: от-от розірветься. Потім враз одпустило.

— Тягни!

П'ятнадцять матросів, крекчучи й охаючи, ледве тягнуть канат.

Над водою з'являється огидна кругляста блискуча голова з маленькими злими оченятами. Акула крутиться, звивається, дзвінко ляскає хвостом по борту пароплава, розкидаючи навколо веселкові бризки.

Капітан націлився з револьвера і всадив у блискучу голову п'ять куль відразу.

Акула затихла.

Тушу підтягли щільно до борта і, ради обережності, доторкнулись до неї палицею. Акула здригнулася й клацнула зубами. У нас від того мурашки забігали поза шкірою. Тоді боцман прив'язав до довгої палиці ножа й одним влучним ударом випотрошив хижачку. Акула відразу стала легка, її без особливих зусиль витягли на чардак.

Акулі відрубали щелепи, щоб видерти на спомин зуби, а мертву тушу викинули назад у море...

Як швидко смеркає під тропіками!

Щойно неймовірно-величезна куля сонячна сховалася за далекий обрій, а вже все навкруги вкривається прозорим серпанком.

Не встигнеш глянути вгору — всю землю обгортає тепла чорна тьма. На чорному

оксамитовому небі запалюються величезні зорі,— волохаті, наче блискучі павуки. І висять вони так низько над головою, що, здається, досить простягти руку — й дістанеш із неба зірку.

Ген-ген далеко миготить зеленкуватими вогниками Південний Хрест.

ІНДІЙСЬКИЙ ОКЕАН

Грізні, ревучі тропічні зливи приходять на зміну сліпучому сонячному сяйву.

Високо над нами розкинулась у космічні простори широченна баня небесна.

Біля бортів пропливають ніжно-зелені водорослини, шмигляють летючі риби.

А коли день схиляється до вечора, півнеба охоплює казкова феєрична заграва заходу.

Коли б на світі найшовся такий поет, що змалював би цю чудесну гармонію нижніх оливкових, яснозелених західніх відтінків, що невловимо переходять у гаряче червоне світло,— такий поет назавше посіяв би в душах людей, що не бачили цих заходів, легкий сум за тропічними надвечір'ями. Напевне, таким уявляли собі „утворення світу“, або той час, коли розпалена куля земна носилася в міжпланетних

просторах: гнітючий безнадійно-фіялковий фон; внизу смуги яснозелені; встромлені в небо червоні стріли; гаряча кров... і ясно-рожева тепла ніжність.

Коли під тропіками день,— він сліпучий. Коли ніч,— вона безпросвітна. Все величне й величезне.

Дощів немає. Єсть неймовірні зливи.

Сонячного сяйва нема. Єсть розпечена сонячна куля, що під її промінням, здається, розтоплюється каміння.

Сутінків немає. Тільки-но було сонце,— за десять хвилин — земля в темряві.

Я стою біля борта і вдивляюсь в далечінь. Очі мої широко відкриті, але мені здається, що вони щільно склепилися. За моєю спиною електрична лямпка, а перед очима, за піваршина від мене, спускається з неба важка оксамитова завіса густої непорушної непроглядної темряви.

Тьма дихає на мої розпанахані груди ласкавим теплим вітром, що віє з Сіяму, і тихо ворухить моє волосся. Темнота така чорна, міцна, густа, що, здається, досить простягти руку, щоб схопити її й відсунути, як величезну завісу з важкого чорного оксамиту.

Море, наче живим сріблом, неясно блищить фосфором. Гострі блискавиці охопили

весь південний схід і люто шматують півнеба десь над Сінгапуром.

Якраз опівночі тишу роздер частий зловісний сигнал пожежного дзвону. Це був справжній іспит на видержку та витриманість, бо моряки знають, що таке пожежа на судні серед вільного океану, коли лютує шторм.

Капітан — на містку.

Помічники — кожний на завчасно призначеному місці.

Радіотелеграфіст — біля апарату, готовий кожну мить за наказом капітана подати потрібний сигнал, аж до страшного SOS („Рятуйте наші душі“) — міжнароднього заклику на поміч судну, що гине. За цим сигналом кожний пароплав змінює свій курс і йде на допомогу побратимові, що зазнав лиха.

Кожному матросові заздалегідь призначено певне місце й роботу підчас пожежі. Єсть докладний розпис, в який човен і на яке місце повинна сісти кожна людина у випадку, коли не можна врятувати судно. Капітан залишає пароплав останній, коли жодної живої людини на судні немає.

За десять секунд після пожежного дзвону — на палубі наготові чекали товсті шланги, скрізь стояли люди з гаками та

мотиками. Чекали тільки наказу, щоб почати роботу.

Іспит склали блискуче.

Тривога була фальшива.

Просто постановлено було випробувати людей...

На двадцять другий день плавби в легкому досвітньому серпанку попливли кучеряві береги Цейлону.

Серед тубільних хатинок здійсмаються розкішні білі вілли — резиденції заможних англійців.

Над самим берегом моря біжать, звиваючись серед пальм, метушливі поїзди, — так чудно бачити їх серед вигадливої природи Цейлону!

Сингалези рибачать на своїх дивних суденцях. Інші відважно стрибають по хвилях в утлих човниках — як звичайна кровать завбільшки: один біля стерна, другий гребе уламком тріски. Хвилі заливають човника, перекочуються через людей, але відважні мореплавці не звертають на це жодної уваги: повна й цілковита зневага до стихії.

Порт зовсім близько.

Мало не що-чверть години приходять і відходять із Коломбо величезні океанські велетні до всіх країн світу. Коломбо лежить на перехресті багатьох морських шляхів, і

сюди не можна не зайти. Розповідають, що для численних пароплавів у Коломбо не вистачає солодкої води,—і тут цілісіньку добу працює гігантський опріснювач.

Далі, за дамбою й маяками на березі — дими фабрик, великі торгові склепи, пальмові гаї, маківки грандіозного „Будда-Тампл“, величні будівлі.

Ми викидаємо прапори:

— Дайте лоцмана й лікаря...

І тихенько сунемо до входу в порт.

Чекаємо п'ять хвилин.

Десять.

П'ятнадцять.

Півгодини...

З берега — ні звуку.

КОЛОМБО

Коли на очах у всього рейда тріпотять позивні прапори,— незручно не відповісти, хоча б із погляду міжнародної ввічливости.

Поринаючи й танцюючи по хвилях, до нас підлітає надзвичайно сміливий катеришко, що ним керують три ідеально вимуштровані сингалези.

На буксирі в катера — білий човен, на ньому — півдесятка сингалезів і білосніжний лоцман.

Човен причалює під акомпаньямент скаженого галасу чорних моряків.

Лоцман біжить нагору, до капітана. Катеришко танцює на хвилях, а човен, прив'язаний до нашого борта, от-от перекинеться. А сингалези спокійно посміхаються й вітають нас дружнім ревінням:

— Рус большевик?

Ми стверджуючи хитаємо головами і в свою чергу питаємо:

— А серед вас нема хіба гинду комуніст?

Сингалези притискують пальці до рота, застережливо махають руками й тихенько показують пальцями вгору, в той бік, де зник лоцман. Ми по-приятельському посміхаємось до штукарів.

На капітанському містку з'являється поважний лоцман, щось гукає до сингалезів у рупор, і... ми починаємо посуватися до вільного моря. За чотири милі від берега ми кидаємо котву, лоцман театральню вклоняється й запрошує капітана до міста для переговорів з владою.

Ми квапливо одягаємо білі костюми, хапаємо тропічні шоломи й стрибаємо в човен...

Муштровані тубільці підсувають нам під ноги подушечки, укривають коліна прозорими пледами — і мені від того стає ніяково.

Мені хочеться просто по-приятельському побалакати з цими симпатичними хлопцями, але чортів етикет не дозволяє. Катеришко пронизливо свистить: ми наближаємось до берега.

Білі будинки без шибок, вулиці, магазини, жовті пішоходи — потопають в ясно-зеленій пальмовій гущавині. Стрункі метушливі сингалези оточують нас галасливою юрбою, кричать, танцюють, махають руками, як крилами вітряки.

Одягнені вони дуже просто: шматок строкатої матерії на стегнах, тюрбан на голові. А інші й так: на поясниці мотузок, спереду на ньому — хустка до носа. Це й усе.

Півдесятка довгих кістлявих рикш прожогом кидаються до нас, хапають нас за рукави, запрошуючи сісти в легеньку кістякоподібну коляску. Від них не можна відчепитися.

Андрій, наш робкор, винайшов своєрідний спосіб відкараскуватися від їхніх послуг.

Засунувши руки в кешені, Андрій кам'яніє від захоплення перед соковитою зеленою пальмовою алеєю, що купається в сонячному промінні.

Рикши танцюють від нетерплячки коло нього і, бажаючи прискорити хід подій, хапають його за рукави й тягнуть у різні боки.

Тоді Андрій набирає в могутні легені добру порцію повітря й випускає з себе такий звирячий зойк, що рикши, наче горобці, розлітаються — хто куди. Андрій добродушно посміхається й привітно махає їм білим шоломом.

Англійці й американці, не вагаючись, їздять на людях, ніби инакше й бути не може. Але ми, навіть дивлячись на них, почували якусь ніяковість...

— До біса! — сказав Андрій Болотов. — Я не їздець на своїх побратимах. Ходіте, товариші, пішки.

Капітан з портовою адміністрацією поїхали в авто, а ми рушили пішки, в супроводі юрби тубільців, що просто горіли від цікавості.

На нас дивилися з неприхованим здивуванням. Пізніше ми дізналися, що, мандруючи пішки, ми робили якусь демонстративну безтактність.

Річ у тім, що європейці встановили в Індії щось на кшталт неписаного закону: європеєць, як вища, богоподібна істота, не може ходити пішки. Він повинен неодмінно їздити, якщо не на рикші, то, принаймні, в авто.

Англієць-шофер не має права служити в індуса, хоч би який він не був багатій. Білий шофер, навіть таксомоторщик, не сміє

возити в своїм автомобілі тубільця. Винятки робиться для російських емігрантів (і там вони є): їм дозволяється возити тубільців, але ні в якому разі не служити в них.

— Куди, хлопці, передусім?

— Звичайно, на тубільний базар — їсти банани. Вже на два квартали від базару кипить строката різнобарвна юрба, і повітря гуде від незвичайного галасу.

Важкі меланхолійні бики повільно тягнуть величезні гарби, до краю навантажені золотистими бананами та волохатими кокосами. Метушливі візники, галасуючи, лупцюють батогами спокійних биків.

Тут же, під пальмами мирно куняють стрункі товстогубі сингалезки, продавиці плодів хлібного дерева. Скрізь метушаться в'їдливі прудкі хлопчики. Вони завдають багато клопоту сонним продавицям, ловко вихоплюючи в них з-під рук розкладений крам.

Несподівано ми чуємо такий нелюдський лемент, що, не зважаючи на пекельну спеку, кров холодіє в наших жилах. Виявляється, звичайнісінький випадок: продавиця піймала за вухо юного хапуна й давала йому такого прочухана, що навіть виття нездатного хлопчиська не могло заглушити дзвінких ляпасів. Юрба, що вмить оточила кін,

з захопленням спостерігає екзекуцію, крамарі доброзичливо хитають головами.

Рикші, вози, гарби, європейські мотоцикли, автомобілі,—і велосипеди!—велосипедів сила - силенна... Чорні листоноші, дрібні урядовці, полісмени, заможні крамарі— всі вони не визнають іншого способу пересування, крім велосипеду.

Весела ватага чорних підлітків не відстає від нас. Хлоп'ята тягнуть нас до тубільних крамничок. Крамнички до краю переповнені різними яскравими витребеньками: строката тканина, золоті ананаси, кокоси, грона бананів, веселкові мушлі, криваво-червоні корали, кістяки якихсь дивовижних риб, зелені й жовтогарячі пауги...

Заманивши нас до крамнички, наші проводирі несамовито тикають пальцями в різнобарвний крам і зараз же вимагають нагороди за послугу:

— Бакшиш?..

Коли їм відмовиш, вони здійсмають такий галас, що ми прожогом тікаємо з крамнички.

— Я хочу пити,— сказав англійською мовою Андрій, так, ніби сам до себе.

Півдесятка тубільців шугнули кудись у бік і вмить притягли якогось юнака.

— Раз!—він блискавично розгортає якийсь пак.

— Два! — білосніжні крижані стружки летять в строкатий посуд.

— Три!—*туди ж таки ллється сік свіжого ананаса—і холодливе питво готове.

Андрій, однак, зауважив, що нам такі напої не по грошах: „бакшиші“ втричі перевищували вартість питва.

В самій середині базару — фруктовий ряд. Шум, галас, суєта, неймовірний лемент, виття, скрегіт, переплітаючись, носяться в повітрі.

Тут ми зупинилися спочити, посідавши на якихсь колодах під пальмами. Дивуючись з такої простоти європейців, тубільці посідали навколо. Тут, частуючи один одного бананами та ананасами, ми цілу годину приємно, по-приятельському розмовляли з тубільцями. Правда, розмову ми провадили на кооперативних засадах: знаючи кожний по два десятки англійських слів, ми кожне речення складали колективно, вносячи по черзі свій словесний пай. Окремі слова ми передавали Андрієві, він негайно їх упорядковував і в такому вигляді підносив тубільцям.

Ми розповідали їм про далекі північні країни, про холодні зими, про життя північних людей.

Був у нас підручник англійської мови, але користуватись ним було важко через непідходящі речення, що їх було напхано туди без пуття. Андрій вивчив двоє з них:

— Мама хоче холодного окропу...

І ще одне:

Запитання:— Де є хлопчики?

Відповідь:— Воно є під вікном.

Вживаючи цих речень в усіх випадках життя, Андрій дуже вражав тубільців. Особливо вражені бували поштові урядовці, коли Андрій, здаючи рекомендованого листа, діловито бурмотав по-англійському:

— Мама хоче холодного окропу.

— Що-о???

— Воно є за вікном,— пояснював Андрій.

Між нами й допитливими сингалезами відразу встановилися такі дружні відносини, що вони на прощання, на знак особливої до нас прихильності, показали нам бродячого заклинателя змій.

Заклинатель довго грає на дудочці чудну коліскову мелодію, а змії, викреслюючи спіралі, поволі стають на хвіст.

Наш новий приятель, балакучий і компанійський індус — човняр Бен-Кой водив нас трохи згодом в грандіозний храм Буди, що відсвічує найчистішими кольорами веселки. Серед величезних блакитних колон,

чудернацьких ідолів, яскравожовтих жертovníків, що курилися міцними ароматами,— нам здавалося, що ми потрапили до казкової країни.

Перше ми гадали, що зовнішній казковий блиск вигадали складачі книжок. Тепер ми переконалися, що він існує насправді.

Ми були в парку Вікторії, де зібрано, здається, всю флору Цейлона. Величезні, трохи не в сажінь завбільшки, неймовірні квіти вражали наш зір.

Жовту піскувату стежку перегороджували товсті слизькі вужі.

Вп'ятьох ми не могли охопити карячкуватий стовбур велетенського вікового баобаба.

ОЧІКУВАННЯ

Переговори що до постачання нашого пароплава вугіллям та водою не дали бажаних наслідків. Питання залишилося в повітрі.

Не було ще восьмої години ранку, коли заскреготіли якірні ланцюги, загуркотіла машина. Ми рушили далі від пишних берегів Коломбо й об'якорилися за шість миль від гавани. Тут ми повинні були чекати на чорну їжу для наших ненажерливих котлів.

Золоте пекуче сонце зупинилося в zenіті кришталево-синього небосхилу. Міцно зід-
хають мертвою хвилею сині груди океану.
В далині на березі заснули в гарячому
промінні сонця непрохідні пальмові ліси.

Що-години з усіх країв землі прибувають
великі пароплави, до них підлітають ме-
тушливі цуцики-катери й ведуть їх до порту.

Виліз із гавани поважний індійський па-
русник. Розгорнув вітрила — і довго-довго
недоладно похитувався на місці, біля са-
мого нашого носу, не маючи сили руха-
тись: штиль. Півгодини ми слухали дивну
музику з допотопного судна: дзвін, бубон
і висока чорна дудка, на взір флейти. По-
руч із музиками крутилися в скаженому
танку стрункі сингалези.

Чи не вітер викликали своєю чудною
музикою ці простодушні шукачі перлів?

Корабель обережно обминув наш ніс і тихо
розтанув у синяві далекого обрію.

Навколо нас і далі, наскільки сягає око,
океан вкритий маненькими човниками ту-
бильців-рибалок. Дивні ці суденця: за до-
помогою сухих ліян звязують докупи три
колоди, загострюють ніс — і спорудження
готове.

Моторошно дивитись, як сміливий син-
галез, озброєний дошкою замість весла,

відважується плисти на такому судні разом із своїми помічниками у вільний океан. Хвиля перекидається через колоди, обливає з ніг до голови голих рибалок, — так і здається, що не виринути їм більше з виру. Але вони почувають себе на своїх човнах так спокійно, як європеець коло свого столу.

Наші моряки, співчуваючи, хитали головами:

— На кожну рибину по двоє рибалок.

В цім є частка правди.

Індія — казково багата країна. Це так. Але англійці експлоатують свої колонії з такою зажерливістю, що — просто неймовірно — індус частенько голодує. І рибальство є для частини людности не тільки допоміжний промысел, а часто — єдиний засіб до існування. Щоб прохарчуватися, сингалезові доводиться на поганому доморобному човнику виїжджати до вільного океану й ставати до боротьби зі стихією.

Нелегко дістається тубільцеві його шматок хліба в його благодатній країні!

Цим у значній мірі пояснюється швидке зростання свідомости серед тубільного населення за останні п'ять років.

Часткові вибухи повстань в різних частинах Індії, особливо в Бирмі, зробилися тепер звичайним явищем. Європейці

придушують ці повстання з неймовірною жорстокістю.

Підчас наших блукань в Індії спалахнуло три досить серйозні повстання.

Ганді, ідейний керувник цієї боротьби, передався тепер до табору непримиренних. Його оголошено поза законом, і здобув він собі серед народу гучну славу.

Дрібні крамарі - сингалези, що приїздили до нас на пароплав, дуже обережні. Вони уникають відповідати на наші запитання. Але згодом, переконавшись, що ми зовсім не маємо індусів за нижчі істоти, що для нас не існує рас, — вони робилися надзвичайно балакучі. Їх поведження свідчило про незаховану прихильність до нас.

Тубільний кравець, що став учащати до нас у гості, захоплено казав:

— Ай гайдимен! (Я — прибічник Ганді).

І, розмахуючи руками, розповідав, як європейці за допомогою бамбука розправляються з індусами після повстання. Він старанно ляпав себе по м'яким частинам тіла, підстрибував, гукав і добродушно шкірив зуби.

Потім він схвильовано белькотав по-індуському, розмахував руками й бив себе по потилиці. Ми, п'яте через десяте, зрозуміли: він розповідає про останнє повстання і про англійські аероплани.

Коли Ганді востаннє був у Бомбеї, він викликав нечуваний заколот у думках. Англійці не відважувались вночі з'являтися в тубільських кварталах, ризикуючи дістати в спину удар каменякою, щовилітала не знати звідки.

— Найкращий народ — німці, руські та турки, — рішуче говорили сингалези. — Вони — наші брати.

До нас тубільці ставилися по-дружньому доброзичливо, як до добрих слонів.

Одного разу трапився такий випадок.

Блукаючи по околицях Коломбо, ми з Андрієм потрапили до якогось маленького ринку. Тубільська юрба оточила мандрівного заклинача змій. Зупинилися й ми.

Худорлява строката постать, що стояла поруч із нами, пустила на землю ананас і, галасуючи, кинулася розшукувати його під ногами. Андрій, по щирості душевній, ловко підхопив ананаса й подав його власникові. (Згодом Андрій признався, що він сподівався побачити перед собою не власника, а власницю). Молодий сингалез так і скам'янів, розкривши рота, від невимовного здивовання та жаху. Треба було бачити його обличчя: на ньому відбивалась і подяка, і страх, і здивовання перед нечуваним фактом:

— Європеєць став у послугі індусові!

Від європейців тубільці звикли бачити тільки надмірні гордощі, презирство — і раптом...

Юрба провозжала нас здивовано-захопленими поглядами, а ми довго реготали, згадуючи враженого сингалеза.

ВІЗИТИ

Влада обіцяла не забувати про нас, і треба віддати їм справедливість: слова свого вони додержали. Урядовці, що приїздили до нас, гречно балакали з нами про найрізноманітніші речі, окрім тих, що мали безпосереднє відношення до постачання нас вугіллям.

Поліція також не залишила нас без уваги: раз-у-раз підбігав до нас брудненький катер і відтанцьовував по хвилях два-три тури довкола нашого судна; виголена людина обдивлялась нас пильно в морський бінокль і — задовольнившись — мчалась назад до берега.

Приїхав поважний гладкий лікар-індус. Швидко, недбало оглянув нас, — і зараз же неофіційне запитання нишком:

— Чи не можете продати золотих монет, однаково якої карбівки?

Діставши відмову, лікар нахмурився, засопів і сердито почав вимагати, щоб ми повернули його видатки за поїздку до нас на судно. Поїхав він образений і злий.

Лікар належав до тієї, порівнюючи нечисленної, класи тубільних багатіїв, що на них спираються в Індії білі люди. Виховані на англійські гроші в англійських колоніальних школах, ці підпанки зодягають білосніжні тропічні костюми й дуже швидко переймають у європейців способи поводження з „бидлом“.

Це — тубільні лікарі, інженери, агрономи, місіонери. Треба бачити цю бундючність, це божествене презирство, цю хамську брутальність до брудних напівголих індусів-човнярів.

— За всяку провину з ним розмовлятиме мій стек!

Цю формулу скрізь без оговорок вживається в Індії.

Час од часу наше судно підпадало під напади з боку чорного в'юнкого Франца, постачальника фірми Родріго, що їй ми впали до ока.

До борту підпливало півдесятка тубільних човнів,— і шоколадні галасливі сингалези цілими лантухами тягли до нас на судно ананаси, кокоси, банани, сигарети,

велетенських черепах, строкаті матері й дивовижних риб. Човнярів пронозливий Франц на пароплав чогось не пускав. Так вони й сидять до самого вечора на своїх хитких човниках, перегукуючися з нами.

Білобородий шоколадний дід, що весь його „костюм“ складається з хустки до носа й мотузочка на стегнах, влучно відпихає від нашого борта човен, що стрибає по хвилях. Зупиняється й приязно питає:

— Рус?

— Рус! — стверджуємо ми.

— О-о, рус — гут!

— Та невже? А англій?

— Англій — но гут, — кривиться дід. І тут же дає собі дзвінкого ляпаса, вискалюючи білі зуби.

Молоді дуріють і жартують. Виблискують чорними очима, просять хліба. Діставши хліб, чесно поділяють його між усіма й передають нам, як подяку, банани і кілька листів зеленої жуйки „батль“. Її жують майже поголовно всі індуси, особливо рикші. Вона вгамовує спрагу, слина від неї робиться криваво-червона, і хочеться спати. Зрозуміло, чому рикші жують „батль“; ми не раз зазнавали під тропіками неприємного почуття: повний шлунок води, пити далі нікуди, а хочеться пити нестерпуче. Для

рикш, що ганяють під сонцем зі своїми колясками, „батль“ важливіша за їжу.

Суденця наших човнярів стрибають по хвилях, як сірники, а один із човнярів, молодий, поснідавши, вклався спати на самісінькому носі суденця. Його обливає хвилию з голови до ніг, хитає наче на гойдальці, щохвилини він ризикує звалитися в океан... Але спить він так безтурботно, наче це не стрибкий човен, а зручне м'яке ліжко.

З другого борту йде жваве перегукування: там зібралися найбалакучіші матроси й продавці коралів.

Вони гукають, метушаться й виливають душу за допомогою десятка англійських слів й неймовірних рухів.

— Ганді знаєте?— питаємо ми.

— О, Ганді! Йес! Ганді — гут. Гинду білшовик.— посміхаються вони.

— А це хто?— ми вказуємо пальцями у бік Францевої крамнички.

— Це акула,— спокійно відповідають вони по-англійському.

Підчас найбільшої метушні, не знати звідки, наче з дна морського, виринув малесенький тубільний човен, а в ньому сиділа чудна біла істота в коротеньких штанцях, елеганському піджаці і в дорогому тропічному шоломі.

Молодий шотландець з човника гукає до Франца, і той звертається до нас:

— Він хоче говорити з капітаном. Джентльмен пише по журналах.

Джентльмен, що писав по журналах, був дуже спритний хлопець. Після загальних запитань: хто ми такі? куди йдемо? що веземо? — він раптом неухважно, між иншим, попрохав:

— Покажіть мені, джентльмени, ваші трюми. Капітан ввічливо відмовив. Веселий журналіст не збентежився:

— Я, знаєте, потрапив до вас без ніяких там дозволів. А коли писатиму про ваш пароплав, то між иншим зауважу, що відомості я дістав від однієї невідомої особи...

Усім цікавиться, в усе вдається, розпитує про життя нашої країни, де живуть ведмеді й рожевіють „развесистые клюквы“.

Багато дечого він не розуміє. Півгодини ми тлумачили йому, що то є РКК і профуповноважений.

— А цього профуповноваженого обирають напевне з найбуйніших? А платні він дістає, мабуть, більше за всіх? І без сумніву, він комуніст? До речі, скажіть, у вас багато комуністів на пароплаві? Я бачив у вас тут одного рудого розкуйовдженого матроса... він комуніст? А хто ж, все-таки,

головний на пароплаві — капітан чи профуповноважений?

Ми посміхаємось.

Він серйозний.

Він не розуміє, що тут смішного.

— Хто компенсує роботу профа й РКК? Звичайно, команда зі своїх коштів?

Мовляв, коли команда вигадує для себе такі нісенітниці, то вона, звичайно, і платить.

— Ні, держава.

Страшенно здивований. Недовірливо посміхається.

На прощання ми дали йому для колекції паперового карбованця — і він поїхав від нас переповнений незваними враженнями.

Читаючи згодом англійські газети, ми здивовано довідувалися про такі речі, що нам ніколи й не снилися.

Навмання — уривки з „Таймс оф Індія“ :

ЗАГАДКОВА ТАЙНА

РАДЯНСЬКОГО ПАРОПЛАВА

ПОКИНУТА КОХАНКА

Кореспондент газети „Таймс оф Індія“

на борту БІЛЬШОВИЦЬКОГО ПАРОПЛАВА

Це — заголовок.

А ось уривки з тексту :

„Кореспондент газети „Таймс оф Індія“, щоб розгадати тайну цього судна, сів у шлюпку - душогубку й підійшов до руського пароплава. Злізши по мотузяній драбинці догори, він побачив команду. Люди стояли біля борту напівголі. Вони більше нагадували купку піратів, аніж справжніх моряків“.

І далі :

— „Капітан не був подібний до того звичайного типу морського вовка, що їх нам доводиться зустрічати на англійських суднах. Одягнений він не краще за свою команду. Має величезне червоне обличчя, черево й великі, звислі донизу, руді вуса.

--- „Коломбійська портова адміністрація не дозволила пароплавові зайти до порту, зважаючи на те, що судно має небезпечний вантаж... При теперішньому віддаленні його стоянки — місту не загрожує жодна небезпека, коли б навіть пароплав злетів у повітря“.

---- „Ні трохи не вагаючись, можна сказати, що пароплав цей оточує якась загадкова атмосфера, і ми сміливо можемо дати йому нове ім'я: „Покинута коханка“.

І так далі.

... Над вечір на човнах відразу здіймається неймовірний галас: човняри хочуть

додому. Доставники квапливо закінчують свої справи, сідають на човни й зникають...

Вечоріє.

Жевріє казковий різнобарвний захід. Хи-мерно кривавляться зелені прозорі хвилі. Таємниче підморгує білим прожектором головний маяк.

Вже темно.

Далекі береги виблискують у намисті електричних огнів.

Це нагадає мені феєрію братів Пате.

ПЕРЛИНА ІНДІЙСЬКОГО ОКЕАНУ

Найкраще — знярядити білопарусний човен, одягти на голову тропічний шолом і — напівголому — взяти напрямом на схід — туди, де дримають джунглі.

Там ми видираємось на пальми, їмо смачні кокоси й довго блукаємо, заходячи далеко вглиб переплетеної ліянами гущавини.

Там по всіх усюдах дико розрослися якісь чудні кущі, м'які колючі кактуси, там голова туманіє від п'яних пахощів невідомих велетенських яскравих квітів. Тіло переповнюється легкістю й силою, груди ширяться й розкриваються назустріч сонячному сяйву.

Проміння солодко, ласкаво пронизує й пестить наші тіла, і ми поринаємо в його

жагучі обійми. Дах небесний над нами синіє, голубіє, посміхається; мережана хмарка привітно потягається й вабить до себе.

У первісній звірячій, якійсь печерній знемозі — ми забуваємо про гуркотливі міста, скреготливі трамваї, газети, калоші, ресторани...

Нам здається, що весь світ зараз ніжитья в солодкому півсні, в тихій цілющій дрімоті.

Кожний сантиметр мого тіла пожадливо п'є це світло, це тепло, цей відпочинок — і співає. Співає навсправжки — через те, що все навкруги переповнено світлом, цвірінькає, як горобець першого весняного ранку.

Океан солодко, по-котячому потягається повільними, ледачими хвилями, як лапами.

Звідки такі фарби в океана?

Біля нас він зеленкувато-синій, глибокодумний, суворий.

Зглянеш далі лінивим оком — далі його підперезано найніжнішою яснозеленою смугою, кольору першого клейкого березового листячка. Ще далі — наче стежка чайних троянд майорить по рожевих хвилях.

А сонце діловито полоще золоте струнке гаряче проміння своє у втихомирюючих, прозорих холодних глибинах. Пишні ліси берегових пальм теж задрімали, пестяться в золотій знемозі.

Біля самого берега хвилі високо скидають свої розкішні білосніжні гриви на похилі груди нашої сліпучо-жовтої піскуватої мілини.

Над нами дуріють і шпурляються коковими горіхами моторні малпи, співають цикади.

В глибині джунглів, там, де вічна вогкість, прохолода й присмерок, серед сплетених ліян сичать важкі зеленопузі гадюки, блукають ягуари й добротливі незграбні слони.

Ми, лежачи на животах, уминаємо ананаси й дивимось у далечінь, в океан.

Димлять синіми цигарами димарів, повагом відпливають на далекій Захід, до Європи, довгі пароплави з чаєм, какао й строкатими ворохами шангайських шовків. Відходять пароплави до Європи, Америки, до Бомбею, Австралії й Китаю.

З далеких суворих північних країн приходять білі норвезькі й шведські судна. Білими нерухомими крилами мають сонні парусники...

А тут — спокій, мовчання, тропічне сонце й нерухомість - нерухомість.

А над вечір, коли погасає день, ми запалюємо вогнища.

Тоді падає завіса темних віків, зникають серед цієї первісної природи тисячолітні намули культури. Тут, у джунглях, триває

кам'яний вік, повитий квітами цивілізації — далекими димками пароплавів, що простують до культурних країн.

Увечері хочеться вхопити ломаку, вистрибнути з печери, голим ганятись за полохливими малпами. Хочеться величезного вогнища, сирого м'яса. Чулим дикунським вухом прислухаємось ми до тихого шепотіння, ледве чутного шелесту, стриманого шипіння.

Чи не звір? Не ворог?

Там — гуркотить цивілізація.

Тут — кам'яний вік, передпотопна міць і радість — первісна, звіряча радість.

Я не сміявся, коли Андрій сказав:

— Я чекаю з глибини джунглів зойку моєї далекої подруги, що знемоглася без моїх пестощів...

Що-вечора сонце падає в простягнуті лапи невірної фіялкової хмари.

Чи не гроза здіймається на заході?

А на сході, коло берега, біля пальм — прозорість, вечірня бадьорість і ясність. Все, що дрімало й спочивало вдень, — прокидається, потягається в струмках свіжого, насиченого сонячними парами мусону й починає жити.

Довге гавкання, майже виття.

— Чи не шакали?

— Підкиньте, товариші, більше хмизу в огонь...

Наш боцман свідомо вбиває в собі поета. За все своє життя він не написав жодного рядка для друку. Він не любить писати... Зате він любить розповідати. Підперши голову кулаками, він лежить на животі і, вдивляючись у ту точку неба, де за півгодини засяє Південний Хрест, що його видно тільки під тропіками, він каже:

— Всімнадцяте за своє життя я бачу Сузір'я Південного Хреста, ці дзеркалові оксамитові тропічні ночі, скажені ревучі бурхливі шквили, ці сині білогриві хвилі, оскаженілі західні мусони, що роздирали на шматки мої вітрила... вітер, сонце й океан...

— Тисячі тисяч сухопутних берегових пацюків, сидячи в своїх затишних норах за газетою й прислухаючись до божевільного ревіння й виття урагану, лицемірно посміхаються й шепочуть подяку долі за те, що вони живуть на твердій нерухомій землі й ніколи не потраплять „до пазурів зрадливої стихії“. Хо! Земляні кроти не можуть уявити собі миршавим маленьким мозком, що океан — найпевніший, найнадійніший притулок для моряка. Чи посміхається океан золотим сонцем в люстрі свого широченого спокою; чи гуркоче десятисажневими

чорними хвилями; чи шпурляє моє судно в кипучі безодні водяних ям — однаково я вірю океанові!

— Океан не одурить, не зрадить. Не шпурне скелю з-за рогу. У океана — чесний гнів, чесна посмішка, чесна ніч, чесний вітер і чесний шквал.

— Це там, у вас, на вашій нерухомій землі, серед потвор, що дряпають пером — тільки там з-за першого-ліпшого кута дивиться на мене огидна слизька зрада.

— Тільки на грудях океану я відриваю свій погляд і свою мисль од нашої тісної планети й посилаю його туди, догори, в темносиній нічний простір, де в математично-стрункому хороводі кружляють більйони-більйонів горящих і погаслих небесних тіл. Деякі з них погасли сотні років тому, але я милуюся їхнім блиском зараз, бо вони кружляють так далеко від землі, що світло їх летить до мене десятки й сотні років. Я бачу ці світи, нові невідомі живі істоти, життя, культуру. Я знаю, що планета наша така маленька, що життя наше таке коротеньке в порівнянні з тими мільярдами років!..

Ніяким дробом, ніяким безмежно-малим чисельцем не вирахувати її малости. Але коли поруч зі мною живуть метелики - одно-

днівки, коли для комашинки мій плювок здається морем,— то слава океанові, чорт мене роздери!..

Обрій тимчасом вкрила важка чорна ковдра грозової хмари. А вище — темно-синім прозорим кришталем безтурботно розсунулось глибоке небо. Блакитні пухнасті яскраві зірки, як алмазні павуки, ласкаво підморгують нам зверху.

Просто над чорною ковдрою розірваної хмари висить зеленкувато-білий лихтар трохи здивованого місяця.

Не знаючи про небезпеку, що затаїлась поблизу, зворушливо-наївний місяць ліниво купає своє пряме, як стріла, проміння в темній, глибокій безодні океану.

Долетівши до темних хвиль, промінясті срібні стріли ламаються, розлітаються вдрізки, на дрібні промінясті шматочки, блискучі скалки, як об камінь кинуте свічадо. І біжить, розплескуючись, від берега в чорну далечінь блискуча миготлива стежка холодного розтопленого живого срібла.

Теплий західній вітер безперестанно жадливо, ненаситно цілує наші напівголі тіла.

Підморгуючий маяк і густе намисто електричних вогнів Коломбо здається жовтим, неприродним, декоративним.

Навіть вночі фарби ясні, соковиті, глибокі.

А небезпека наближається.

Хмара шпурляє ламану стрілу сліпучої блискавки.

Помалу суне обривки чорного шмаття й грізно розкотисто гарчить. І тихо тихо, непомітно простягає пухнасту лапу до безтурботного місяця.

Смикне фіялкову блискавку — і знову простягає лапу...

І раптом — хап! — Задоволено блимнула оченятами-щілінками, грізно зареготала оглушливим басом.

Спійманий місяць благає допомоги — кидає останнє проміння в океанську глибочінь, але блискуча стежка вже не добігає до берега, вона вже жалісно миготить десь коло грізно-похмурого, настовбурченого блискавками, обрію...

І сховався.

А хмара розпухає, набрякає, охоплює все небо, пошматоване сліпучими бритвами блискавиць.

Вибухає оглушливим гуркотом, сухим барабаним тріском, ударами, гупанням, розкотистим звірячим виттям, буханням, скрипом, риканням, гарматними пострілами.

Бурхливий ураган шматує сиві бороди чорних шиплячих хвиль. Пальми стогнуть, крекчуть і плачуть, як діти.

І очевидно — блискавки й громи прорвали в небі величезну дірку: останній удар грому — і зверху суцільною зливною стіною падають в океан цілі стовпи води.

Лле струменями, водоспадами, закручуючи хвилі, вітер, пісок і шматок парусини над нами.

А за десять хвилин — про грозу, зливу й хмари — тільки легенький слід на обрії у вигляді темної плями на сході.

Свіжий місяць добре викупався, тепер соромливо посміхається з прозорої небесної бані.

Пухнасті зірки лукаво переморгуються.

ДВНАДЦЯТИЙ ДЕНЬ

Години минали за годинами, час заносив нас уперед, ми всі засмажились, стали як шоколад, як індуси, — а відомостей про нашу дальшу долю не було ніяких.

Нарешті — на дванадцятий день — радіо: -- Нам пропонують іти на північний схід Цейлону, до первісного селища Трінкомалі, де ми одержимо вугілля.

А другого ранку до нашого борту приповзли два катери з берлинами, привезли кригу, чай, олію для машин та харчі.

На борту — комашник.

Сингалези наввипередки пропонують свій крам: сигарети, банани, носові хустки.

— Ай — католіка! ¹⁾ — горланить один із них, зажерливо уминаючи білий хліб. — Купи. В мене — найчесніша торговля. Ай — католіка.

І хреститься маленькими хрестиками.

Я терпляче з'ясовую йому, що ми не віримо ні в яких богів, бо їх по суті й нема.

Сингалез посміхається. І тут же добродушно згоджується зі мною.

Пеклування місіонерів сходять ні на що, божественна фаршировка вилітає з нього, як повітря, як тільки вона зіткнеться зі справжнім життям і справжніми злиднями.

Увагу спорожнілого сингалеза притягає мій фотоапарат.

Бажаючи зробити йому приємне, я клацаю затвором і фотографую його.

Парубок тлумачить мій вчинок по-своєму: враз склав свою крамничку й почав ганятися за мною по всьому пароплаву, настирливо вимагаючи:

— Бакшиш! Давай бакшиш!..

Довелося дати.

Другий гудок.

Франц поквапливо збирає свою крамницю й зникає, не встигши навіть звести рахунки.

¹⁾ Я — католик.

— Я поїду потягом до Трінкомалі, і ми там ще зустрінемося.

Вечір.

Третій гудок.

Тремтить дзвінок біля котви. Вогкі хмари потягаються теплими крилами над самим судном. В темряві пахне машинною олією й парою.

Діловито й суворо перегукуються матроси.

Скавчить якірний ланцюг. Внизу забився пульс машини, величезною цигарою задимів димар, закипів гвинт...

... Ми йдемо до Трінкомалі.

Біля носу в'їдливо шиплять і колошматять борт довгуваті білокосі хвилі.

Наче товсті слизькі ситі гладкі полози, вони сплітаються в дивовижний шипучий м'який клубок і всією своєю важкою озією лунко ляпаються об борт, підкидають вгору білі паші, намагаючись вповзти на судно.

А гострий ніс байдуже ріже їхню темну масу.

Поривами дихає вітер. Ніби прощаючись, довго ще моргає маяк Коломбо.

Гладким слоном перевалюється судно.

Далекі фосфоричні виблиски... ревучий ураганний вітер...

— Прощай, Коломбо!

ПЕРВІСНЕ СЕЛИЩЕ В ДЖУНГЛЯХ

На північному сході Цейлону, серед диких островів, порослих пальмами й скелями, затишно вместилося первісне індуське селище — Трінкомалі.

Не на всякій мапі ви одшукаєте цю невеличку крапку.

Колись тут збудували військову фортецю, стояв англійський колоніальний загін, потім фортецю знищено, — і тепер лише з чудних мальовничих руїн можна уявити колишнє життя.

Селище лежить осторонь головного шляху на Калькутту, тому сюди ніколи не заходять комерційні судна. Ми були перші громадяни СРСР, що ступили на ці первісні незаймані казкові береги.

Коли наш пароплав об'якорився в природній затоці, за дві милі від селища, — було таке вражіння, ніби ми помчали назад на десятки віків, вернувшись до вихідної станції розвитку людства. З усіх боків нас оточили пальмові острови, навколо нас — тільки піскуваті коси, прозорі тихі хвилі, сліпучий для ока жовтий пісок — а над нами — пекуче тропічне сонце й небувало синє небо.

Чудно було бачити серед цієї незвичайної природи чорного мера й лікаря, які

першого ж дня з'явилися до нас на судно в найнеймовірніших костюмах: в строкатих спідничках, в тюрбанах, босоніж.

Цілими роками дримає це селище серед непроникавих пущ, яскравих зелених пальм, ліян, величезних строкатих квітів, кущів, кактусів, дивних дерев з корінням, що йде до ґрунту із самісінького верховіття.

Біля цього дикого селища ми прожили мало не місяць, встигли потоваришувати з дикунами, а на кінець другого тижня й сами почули себе справжніми голими тубільцями.

Жителі дальніх островів досі не знають другої одежі, крім звірячих шкір, б'ють стрілами дичину, ловлять рибу й співають диких войовничих пісень.

Одного дня ми знаядили шлюпку, піднесли вітрила й виїхали до них у гості.

Помітивши нас здалеку, голі дикуни, озброєні луками й стрілами, обнизали пологий берег і застигли в напруженому чеканні.

За сто сажнів від берега ми спустили вітрила, вагаючись відразу наблизитись до чорної юрби.

Хто знає, яку зустріч нам, невідомим білоскірим, готували чорні?

Чи гадали вони зустріти нас з радістю, як бажаних гостей, почастивати нас смачними пахучими бананами? Чи, навпаки,

злякавшись находу, мали на думці обсипати нас дощем отруєних стріл?

Наша шлюпка, чекаючи, похитувалась на хвилях.

Дикуни кричали й вимахували руками на березі.

Один із наших вийняв кешенькове люстерко й почав пускати в натовп сонячних зайчиків. Чорні з диким скигленням розсипались на всі боки.

Отже, цього дня ми й не наважилися пристати до невідомого берега.

Тільки за два дні ми, захопивши з собою „цивілізованіших“ тубільців із селища, знову поїхали до диких.

Виявилось, що вони ввесь час були на сторожі, але не мали проти нас нічого ворожого на думці.

Ми щедро засипали їх подарунками: кешеньковими люстерками, разками намиста та іншими строкатима дурницями.

Вони були захоплені й не попустили свого: приносили нам цілі гілки смачних бананів, якусь червону рибу, зелено-жовто-гарячих папуг і цілі купи п'янливої жуйки.

Згодом дикуни стали наші найщиріші друзі.

Вони приїздили до нас на пароплав у своїх малесеньких човниках, обшитих

шкірами. Кам'яніли з радості перед грамофоном і з задоволенням їли невидані ласощі: білий хліб.

А ще частіш ми їздили до них. Ми разом на пустельних островах ловили рибу й полювали на малп.

Ай-Га, наш улюбленець, притаскав грубо сплетену сітку й сказав:

— Ми хочемо подарувати вам сьогодні кілька малп.

Крикливою зграєю попливли ми на вузькому хиткому тубільному паруснику до дальніх островів.

Роздираючи густу сітку ліян, спотикаючись об сучки, обминаючи величезні ясночервоні отруйні квіти, ми продиралися до великої зеленої прогалини.

Поки наші чорні друзі розстиляли сітку, вгорі на пальмах збирались десятки малп. Їхні очі горіли зацікавленням.

Зачепившись за гілки хвостами, як гачками, меткі малпи з надзвичайним інтересом стежили за роботою людей.

Розіслали сітку.

Тубільці, гойкаючи, почали кататись по ній, загортаючися в неї й знову звільняючись.

Потім, за знаком Ай-Га, ми покvapливо покинули прогалину, повтікали в ліс.

Малп'яча юрба кинулась до сітки й почала з видимою насолодою кататись по ній, перекривляючи людей.

За п'ять хвилин ми, на чолі з Ай-Га, кинулись до прогалини.

З тривожним розпачливим криком малп'яча юрба поплигала на пальми. Тільки одна малпа горланила на місці, заплутавшись у сітку.

Вона вкусила двох тубільців, але кінець-кінцем взято її в полон і приставлено до нас на пароплав.

Наш боцман запропонував інший спосіб.

Рано вранці ми вийшли до найближчої долинки, захопивши з собою пляшку віскі та півдесятка пляшок води.

Вмостившись під пальмами, ми почали смоктати з пляшок воду, на превелику заздрість малп, що нас оточували. Випивши воду, ми йшли геть, залишивши на долинці пляшку віскі. Малпи скакали на землю, схоплювали пляшку — і починалось справжнє бойовисько за право ковтнути живучої води.

Боцман казав так:

— Вони нап'ються п'яні, і ми їх візьмемо голіруч.

Але на ділі це не так було просто. Сп'яніти вони сп'яніли, та коли ми рушили до

них, звірята зчинили такий галас, кусалися з таким завзяттям, що ми відступили.

Підчас однієї з таких пригод я трохи не позбувся ноги.

Малпи засипали нас зверху цілим градом важких горіхів. Всі кинулись тікати. Кокосовий горіх влучив мені в ногу й розбив кісточку. Я впав. На мене полився дощ горіхів. З місця побоїща мене понесли на руках.

В глибині тропічної гущавини ми подибували примітивні хатинки тубільців, озброєних луками та стрілами. Ми пробували розмовляти з ними за допомогою рук. Тубільці насуплювались і витріщали очі на нас, чудних бородатих людей, яких вони не бачили ні разу в житті.

Мало не голі, ми блукали по руїнах фортець, збивали пращами кокосові горіхи й тікали від скорпіонів.

Одного разу я відбився від нашої групи і, блукаючи, прийшов до руїн якоїсь стародавньої будівлі у вигляді піраміди.

Піднявшись по кам'яних східцях на гору, я почув сичання, від якого кров захолинула в моїх жилах.

— Отруйні змії. Від них нема рятунку. Це ясно.

Я стрімголов скотився вниз і кинувся тікати пологим схилом до берега:

— Єдиний рятунок.

Там випадково відпочивала наша група.

Задихаючись від жаху, я оповів про смертельну небезпеку, і... громовий регіт був мені за відповідь. Вони реготали, як божевільні.

Виявилось — напередодні компанія подибала ці самі руїни. Вдень там знаходили собі притулок хмари кажанів.

То вони й шурхали крилами, чим і нагнали мені страху.

Справді серйозна небезпека спіткала нас за кілька день пізніш.

Після полудня ми, на чолі з Ай-Га, сами того не помітивши, зайшли в самі джунглі.

Розриваючи сітку ліян, ми поволі один за одним ішли вперед до прогалини.

Ай-Га раптом сіпнувся, задубів на місці й протяг вперед вказівний палець.

Ми побачили таке, від чого комашня забігала у нас поза шкірою.

На другому кінці довгої поляни ми помітили тигра, що присів на задні лапи. Він здавався кам'яним.

Ми рвонулись назад.

Ай-Га безшумно затримав нас і показав угору, на пальму.

Ми знову сіпнулись назад. Відтіль, з пальми, звішувалась товста блискуча туша

велетенської кобри. Хвіст її поволі корчився на верхів'ї пальми, а гіпнотизуючий погляд її скував на місці нещасного тигра.

— Тигра загіпнотизовано, — пошепки пояснив нам Ай-Га. — Він не може ворухнутись від жаху. Однаково — смерть...

Зброї в нас не було. Ми не мали сил чекати кінця цієї тропічної трагедії й рушили назад.

Тільки на березі ми прийшли до пам'яті.

Іноді ми цілими днями вештались по селищу, разом з нашими приятелями-індусами їли банани — серед пальм, баобабів і низьких пальмових хатинок.

Ми подибували маленькі індуські храми з ідолами, квітами, столітніми білобородими жерцями. Одного разу, опівдні, ми з Андрієм набрали на такий храм.

Відшукавши вхід, ми навшпиньках ввійшли в середину.

І перед нами відкрилось дивоглядне видовище: в глибині, в напівтемряві, серед прозоро-блакитних колон курився пахощами золотий жертвник. Перед ним, припавши до землі, лежало десять чудних постатей в довгих білих одежах.

Зачувши наші кроки, гологолові бородаті жерці скочили і, зойкнувши від жаху, кинулися до нас.

Ми, як м'ячики, вилетіли з храму.

— Здорово, — сказав Андрій, відшукуючи шолом. — Добре ще, що не зарізали нас, як курчат...

У нас на судні вже вийшла прісна вода, а справа про постачання нас вугіллям все ще висіла в повітрі.

Мандруючи по островах, ми відшукали невеличке джерело, з якого була чиста холодна вода. Біля джерела стояла стара буддійська капличка. За невеликий посвят на користь каплички довгобородий жрець дозволив нам наповнити наші шлюпки свіжою холодною водою.

Капітан вирішив поїхати до Коломбо.

На скрипучій двоколесній гарбі, запряженій лінивим нащадком буйвола, ми дістались за три дні до найближчої залізничної станції.

Легкий, як іграшка, експрес з божевільною швидкістю мчав нас по зрубаних пальмових деревах.

Немов у кінематографі, пролітали перед нашими очима лякливі шакали, юрби малп, гурти лінивих добродушних слонів.

Двічі за подорож паровоз раптом починав скажено свистіти, загальмовував хід і спинався.

На залізничній колії мирно куняв який-небудь меланхолійний слон, ляпаючи вухами

й не звертаючи аж ніякісінької уваги на сигнали машиніста.

Чотири сингалези з кійками стрибали з платформи й проганяли байдужого велетня.

Ми мчали далі.

В Коломбо ми одержали пропозицію пливати з Трінкомалі до Мадрасу.

Над вечір ми попрощалися з нашими чорними друзями й знялись із якоря.

На заході під чорним попелом ще жевріють і тремтять головешки заходу, що погасає.

Просто над головою висить ясний місяць, окутуючи все навколо найніжнішою зеленою променистою фатою.

Заграва затріпотіла й погасла.

Всесвітніми широченним грудьми дихнула на нас, загублених серед водяної пустелі, велична тропічна ніч.

ЦАРСТВО МАЛП І ВУГЛЯНОГО ПОРОХУ

Спека.

Від сліпучого сонячного світла океан лівиво лашиться, сонно бурчить і мляво потягається, як кошеня.

Перед нашими очима — соковита багатобарвна панорама Мадрасу.

Поруч із величезними будинками, величними колонадами примостилося збоку наївне тубільне селище.

Курять фабрики, біліють маяки, дрімають, набундючившись, величезні пароплави.

В Мадрасі нам повезло.

Другого ранку нас разбудив незвичайний галас. Висипавши на палубу, ми побачили, що почалось довгожданне вантажіння вугілля.

Тільки й усього.

Нам не один раз доводилось спостерігати цю роботу у виконанні європейських робітників. Ми, європейці, горланимо й репетуємо при цьому стільки, скільки треба для роботи, і випускаємо таку кількість лайки, яка потрібна для полегшення душі.

А моторні й метушливі індуси не знають ніякої міри.

Підчас роботи повітря шматують такі одчайдушні крики, таке нелюдське виття, такі приголомшливі зойки, що боїшся за індуські горлянки і власні барабанні перетинки.

Пароплавець, що зовсім захекався, підтяг до нас десяток берлин і чорних од вугілля індусів, що обліпили його, як мухи. Розпачливо горлаючи, індуси пришвартували свої берлини до нашого борта—і тут почалось...

Після півгодинної сварки й неможливого верещання, утворюється ланцюг людей, що

тягнуться по спеціально збудованих містках від баржі до вугільних ляд.

Частина крикунів на берлинах наповнює вугіллям плетені кошики, і кожний передає їх найближчому сусіді. Сусід метко перекидає кошика другому, той — далі, і кошик, перескакуючи з рук до рук, мандрує до самої ляди, викидає туди вугілля і летить назад, на берлину.

Робота нескладна, ми сами, з своєї охоти, брали в ній участь: нічого особливого.

Але індуси зчиняють такий галас, гармидер, метушню й верещання, що маєш вражіння пожежі на набойному заводі.

Біля кожної групи стоїть вибраний самими індусами крикун. Його обов'язок — підтримувати раз-у-раз уже кволі, хрипкі зойки.

За тутешньої спеки це не зайве: дає бадьорість...

Разом з робітниками приїздили й чорні жінки.

Робітники - чоловіки обмотують тканиною тільки стегна. А жінки із одного шматка дешевої строкатої тканини роблять собі щось подібне до спіднички, перекидуючи кінець тканини через плече, закривають одну грудь і частину спини.

На руках і ногах — обручі. В ніздрях — серги з кольоровим камінням.

Злізши на палубу, жінки без ніяких церемоній тут же в холодку розташовуються табором, лягають і починають дрімати...

Мій фотографічний апарат наганяє на них страх. Коли я клацнув затвором, вони завили й побігли скаржитись своєму старшому.

Після полудня хтось звернув увагу на цілу хмару тубільських човнів.

Гостро виступаючи на обрії чорними вітрилами, вони стрімголов летіли до нашого борту.

З дикими войовничими зойками крамарі атакували наш пароплав — і за хвилину на борту, серед різнокольорового мотлоху одчайдушно кричали напівголі індуси, розриваючи повітря божевільним верещанням, скреготанням і ревом.

— Сигарет! Сигарет! Гут сигарет! Форпенс!

— О-о-о! Мило! Сер, мило! Верн гут! Один шілінг!

— Костюм! Один фунт за костюм!

— Фіш - консерви. Хік - хок! Ай, фіш - консерви! Ай, три шілінг!

— О-о! О-о! Сер! Сигар - сигар - сигар!.. Ай, гут!

Збиваючи один одного з ніг, давлячи кволих, команда вихором кинулась до тубільців.

— Давай сюди туалетне мило! Пахне?

- О йес! Вісім пенсів кусок.
- На шість пенсів беру півтузіня.
- Сигарети добрі?
- О-о, гут сигарет!
- Дві сотні.

В натовп урізався четвертий помічник і штурманський учень.

— Ми забираємо всю мануфактуру! — крикнули вони дуетом.

Це був якийсь апотеоз колоніальної дешевки.

Потім почався нахід малп.

Їх привозили спочатку парами.

Потім почали доставляти десятками.

Серед наших судових котів — паніка.

Малпи викривляються, з наказу господарів добре танцюють, хапають за хвости меланхолійних котів. Коти вопіють у смертельному жаху.

Наше судно стало малп'ячим царством.

— Незручно, знаєте, приїхати на батьківщину без речових доказів, — сказав якомсь мій приятель-кочегар.

І кожен квапився купити за п'ять рупі „речовий доказ“.

Григор Іванович, штурман, казав, що „малпи - самці — найогидливіші, найрозпутніші істоти на світі“. Тому він покликав до себе найспритнішого, на його думку, тубільця.

Погано володіючи англійською мовою, він глибокодумно сказав:

— Привезіть мені завтра... Як це? Брінг мір ту мора... Цього... Малпу... Тільки не самця... не чоловіка, розумієте? Сер — но! Привезіть самицю... Малпу-жінку, розумієте?

Тубілець, зрозумівши, з готовністю захитав головою.

Григор Іванович, задоволений своєю спритністю, взявся до поточної роботи й забув про замовлення.

Індус плигнув у човен і понісся до міста.

Над вечір він повернувся й побіг по каютах, розшукуючи Григора Івановича. Команда брала в цій справі найдіяльнішу участь.

За допомогою матросів Григора Івановича знайшли, і вся компанія, на чолі з тубільцем, рушила на корму — оглядати доставлений крам.

Уявіть же собі наше здивовання, коли на кормі ми побачили:

1) прив'язану до ослончика малпу;

2) поруч з нею — струнку вродливу індуску, що соромливо закрила обличчя руками.

Гордий із свідомости виконаного завдання, тубілець ткнув пальцем у живий крам і весело закричав:

— Просили малпу й жінку? Є. Ось малпа, а ось жінка.

Матроси заревіли від реготу.

Григор Іванович почервонів, як рак, і, відплюнувшись, утопив свою ніяковість в оглушливій лайці.

Малпу купили, а жінку, на превелике диво доставника, вирядили додому.

Спочатку наші малпи мали повну волю.

Вони без перешкод розгулювали по всьому судні, поки одного разу не забралися гасливою юрбою в штурманську.

Окунувши лапи в чорнило, вони розписали чудними візерунками коштовну морську мапу.

Довго ми виводили плями складними хемічними рідинами (за рецептами нашого радіотелеграфіста), а злочинців негайно прив'язали до корми.

НІЧ ФОСФОРИЧНОГО СЯЙВА

Цю ніч я пам'ятатиму все моє життя, і мабуть, при останньому зідханні вона промайне перед моїми очима, бо цієї ночі ми, трансбалтяни, заглянули в саме обличчя всесвіту.

Ми обминали Цейлон, взявши напрямок до Червоного моря.

В останньому вогненно-мідному промінні ми вийшли у вільний океан. За півгодини густа темрява вкрила небо й океан.

З екватора прилетів пружний сердитий вітер.

Збурих темні хвилі — і океан тяжко застогнав передчуттям бурі.

Теплі пухнаті хмарі щільно затягли небо, повисли над головою, ввесь світ забинтували чорним міцним бинтом.

Дужчав вітер, і опуклі груди океану тьмяно заблестіли блідомолочними виблисками фосфоричних баранців.

Вони гуляли, займались таємничими вогнями на кучерях грізноревучих хвиль і прожогом бігли до зловісно-бузкового обрію.

І від цього на дальньому обрії вставали химерні обриси мармурових міст. На чорному тлі кипучого океану виблиски здавались дуже зляканими: ніби в смертельному жаху, в паніці вони тікали в далечінь.

Над ними гриміла могутня музика океану: розбійний свист у реях і стогін хвиль. Вгорі, над самісінькою головою кидало свої фіялкові електричні заряди порване клоччя хмар.

За хвилину поламані леза блискавок пошматували сліпу небесну баню з кінця в кінець, північ і південь, схід і захід.

Темрява, виття хвиль, фосфоричні виблиски...

І раптом з краю в край сліпучий сніп блискавок: видно, як удень, мерхнуть баранці...

Темрява.

І знову тріскається надвоє чорне склепіння, летить в обрій блискавична стріла, на мить визначаються обриси хмар — і океан знову — в обіймах темряви.

Ходуном ходять, могутньо здійснюються й падають його велетенські груди.

Оскаженілий вітер дере їх на клоччя й жене на них мільйони іскор.

Важко дихаючи машинами, шпурляючи з димаря чорні клуби диму, пароплав уперто й тяжко крає суцільну піняву воду.

Винувато й жалісливо миготять його жовті ляпки.

Наша компанія — на горішній палубі.

Ми мовчимо й дивимось на чорні блискучі від фосфору груди океану.

Ми даремно вдивляємося в химерний обрій, якому нема краю.

Ми інстинктивно пригинаємо голови при кожному виблиску блискавиці.

І ми — маленькі, загублені в океані — бачимо перед собою неймовірно величезну кулю земну тих часів, коли щойно застигла розтоплена земна поверхня, і безмежні первісні океани важко бушували по всьому земному обличчі.

Перед нами зникає величезна стіна мільйонних віків — і ось ми бачимо нашу землю

дитячого віку: з неймовірною швидкістю летить земля в крижану міжпланетну порожнечу — і на грудях її нема нічого, крім цих скиглявих хвиль, фіялкових блискавок, ревучого вітру.

Нам дико згадати, що десь є міста, автомобілі, книжки...

І от я почуваю, як груди мої широко розкриваються назустріч цим допотопним бурям, цьому споконвічному хаосові.

Я пожадливо витріщаю очі назустріч земним ураганам.

Я хочу втягти, всмоктати в себе цю величну широчінь.

Ще хвилинка — і я почуваю, як ця рідна бурхлива стихія велетенським водоспадом вливається в мої груди.

Я знаю, що я — від неї, що я її частинка, її син.

Вона вже в мені, і я — в ній.

Я поволі розтоплююсь і зливаюся з нею.

Хіба є міста, залізниці, кіно?

Звичайно, ні!

Є темрява, є вітер, є земна куля, є стосаженні хвилі на її грудях, — і я — частинка цього первісного хаосу.

А спереду в нас — мільйони віків, аероплани, книжки, автомобілі, радіо.

Ех, Земля!..

МИ ЙДЕМО ДО БОМБЕЮ

Почалося це біля острова Мінікой.

Ми сиділи на спардеку, розважалися з малпами, коли на палубу, крекчучи, виліз механик, лютий, як тропічна гроза.

— В чім річ, Аркадію Петровичу?

— Гм... (похмуро і в'їдливо): Ну що ж? Вертаємось назад, капітане?

— Що?!

— Я так і знав. Просив доставника дати мені попільність вугілля й усе інше. Не дав. А тепер з'ясовується: топки жеруть по вісімдесят тонн їхнього вугілля на добу, замість п'ятидесяти шости. Днище, к бісовій матері, обросло ракушками—і ми замість дев'яти миль повземо шість. Нам дали тисячу двісті тонн. Нам загрожує небезпека зостатись у вільному морі без вугілля... Знаєте, чим це пахне?

Полетіли радіограми.

Наслідок:

Другого серпня, о першій годині ночі, ми круто повернули і взяли курс на Бомбей.

П'ятої доби ми підходили до цього дивовижного міста.

Воно розташувалося й вирросло на двох півостровах і нагадує яскраве виноградне гроно, де замість виноградин—строкаті

різнокольорові плями будівель, струнких пальм і блискуча шумиха колоніального міста.

Вночі виноградні грона сяють мільйонами електричних зірок.

Обережно, поволі повземо до порту.

Ясний паркий ранок.

Улюблену фразу старих романістів: „як грім серед ясного неба“, що повинна підкреслити раптовість якогось явища, — зовсім не можна пристосувати до Бомбею.

Гуркотливі зливи змінюються тут на сонячне сяйво буквально що-п'ять хвилин.

Я стояв на капітанському містку під сонячним промінням і милувався гострими фарбами міста. Мені захотілося палити, і я пішов по сигарету.

Схопивши сигарету, я пішов догори — і через п'ять секунд з мене струмками текла вода: з неба лилися суцільні потоки. Я хотів збігати по плащ, але за хвилину пекуче сонце вже висушило мене.

Помічники капітана користуються з нагоди — похвалитись новенькими плащами. Як тільки забризка дощ, вони летять униз і натягають на себе гумові дощовики. Однак до кінця цієї операції, дощу — як не було.

Помічники летять роздягатися. Виходять на палубу — і попадають під новий дощ.

Тоді вони біжать по плащі й показуються на палубі в ту мить, коли ярко сяє сонце...

Перший день — візити влади.

Вони обіцяли не забувати нас і чесно додержували свого слова.

Пізно ввечері недалеко нашого борту зашвистів катер.

Причаливши, він дав нам сюрприз у вигляді двох чорних полісменів.

Замиготіли ліхтарики.

— В чому річ, джентльмени?

— Нас прислав начальник для вартування на вашому пароплаві.

— Скажіть їм, — каже капітан перекладачеві, — що коли поліція хоче нам зробити приємність, то ми дякуємо й відмовляємось. Нам не треба вартових. Коли ж поліція робить це з свого інтересу, ми скоряємось. Проти рожна не попреш.

Начальник наказує полісменам залишитись. Вони розташовуються з своїми вузликками в салоні.

Команда тимчасом розшукала невеликий портрет Леніна й фотографії двох представників Індії на міжнародньому мітингу вісімнадцятого року. Ці портрети повішено на найвиднішому місці.

Полісмени з інтересом розглядають портрети.

Ми пояснюємо, показуючи на портрет Леніна:

— Болшевик рус...

І на портрети індусів:

— Гинду болшевик.

Полісмени посміхаються, потім, схаменувшись, хмуряться й відходять. Вони бояться начальства.

„Начальство“ взагалі не вважає їх за людей.

Англієць може цілком безкарно побити індуса з усякого приводу й без ніякого приводу. Білий не розмовляє з тубільцем. А коли й розмовляє, то тільки — наказуючи. Коли індус, не помітивши англійця, що йде, не дасть дороги, — англієць просто б'є його стеком.

В поведженні індусів ми помічали зовнішню покірність темного прибитого раба. А тільки пішов білий, — індус кусає губи від люті.

Недурно тубільці, озираючись, часто говорили нам:

— Німці, турки та руські — найкращі люди на світі.

І це тільки через те, що німці та руські не можуть дивитися на його, як на собаку, і говорять з ним, як з рівним.

Пам'ятаю такий випадок.

Змінялися полісмени. Один із наших машиністів зустрів нових полісменів і, вказуючи на наше судно, сказав по-англійському: — Будь ласка, просимо на більшовицький пароплав.

Я бачив, як індуси привітно всміхалися й хотіли почати з нами розмову, але, озирнувшись, помітили начальство й поквапливо втекли.

...Ввечері сонце з розбігу гепнулось в обійми чорно-фіялкової хмари.

Довго потім, погибаючи, тягло воно до неба прості променисті руки і в скаженій люті розтоплювало шмаття хмар.

Хмара пожерла сонце.

ПАН ІНСПЕКТОР БОМБЕЙСЬКОЇ ПОЛІЦІЇ

Вранці прибіг катер із синім трикутним прапорцем:

— Police¹⁾).

І привіз нам новий сюрприз: серед трьох джентльменів у тропічних шоломах — один росіянин, що відразу ж відрекомендувався капітанові:

— Ми — представники головної бомбейської поліції.

¹⁾ Поліція.

З зовнішнього вигляду, з розмови (славетна „аристократична“ гаркавість: „хашо“...), з усіх цих прикмет ми вгадали в довгов'язому молодці білогвардійського птаха.

Так воно й було.

Перевіряли документи дуже дбайливо, при чому аристократичний інспектор всіма доступними способами намагався виявити своє „презирство до більшовиків“.

— На берег нікого з команди допущено не буде. Тільки адміністрація пароплава. Молодих бажано на берег зовсім не пускати. Чого доброго, це — комсомольці, напхані небажаними ідеями. Буде краще, коли й старі — тільки в службових справах. Хто й зна, може, і вони встигли заразитись. Дорогою ви, звичайно, можете оглядати місто, але на околиці просимо не заглядати. Це незручно... Потім, ми дивуємось, яка рація вам витратити вугілля й іти на Перім? Нас бере великий сумнів, що вас пропустять через Суецький канал.

Впливає на сцену телеграма про те, що прохід через канал забезпечено.

Інспектор криво посміхається.

Взагалі цей інспектор узяв собі звичку криво посміхатись і робити нам неприємності. Це він настояв на тому, щоб ми,

з'їжджаючи на берег, що-разу насамперед з'являлись до поліції „для реєстрації“.

Там він частенько намагався стати з нами до розмови на тему про можливість повернутись на батьківщину колишнім російським білогвардійцям.

Ось зразок нашої „розмови“.

Кімната в поліції.

Ранок.

Ми приходимо з візитою.

Він. А, доброго ранку, джентльмени. Як ваше дорогоцінне здоров'я? Зараз ми виконаємо формальності. От і все.

Він надзвичайно балакучий, ми — похмурі й мовчазні.

Він. Скажіть, це правда, що у вас, у Росії, вчителька одержує один фунт (близько десяти карбованців)?

Ми. Ні, неправда.

Він. Ну, а як там взагалі в Росії? Кажуть, що всі будинки націоналізовано. Де ж живуть люди?

Ми. В будинках і живуть. Трудящі платять мінімум, а що до нетрудового елемента, то — пробачте.

Він (гостро). А що таке нетрудовий елемент?

Ми пояснюємо.

Його дуже цікавить питання;

— Чи можна повернутись на батьківщину? Кажуть, у вас там жити не дуже солодко?

— Кому як, — дипломатично посміхаємось ми.

Він запропонував нам підписати зобов'язання, вісім пунктів, попереджаючи:

— Инакше ми не зможемо дозволити вам їздити на берег.

Ми обов'язались не провадити жодної пропаганди, не залишатись на березі після заходу сонця, не бувати на околицях і т. п.

Коли капітан попрохав хоча б групами випустити на берег команду, інспектор похмуро пояснив:

— Для нас ви — не містер такий-то, а капітан більшовицького пароплаву. Не забувайте, що англо-радянської згоди не підписав король Англії.

При чому тут король Англії — це так і лишилось для нас загадкою аж до цього дня.

Дбайливий інспектор встановив за нами ідеальний догляд.

Одного разу, підчас нашої звичайної ранкової візити, він спитав:

— Скажіть, джентльмени, що вас примусило одвідати вчора вранці індуську друкарню?

Ми витріщили очі.

Виявилось, що в нижньому поверсі будинку, де живе наш доставник вугілля, міститься індуська друкарня. Про це ми навіть не знали.

Пан інспектор бомбейської поліції зробив усе можливе, щоб встромити нам у колеса побільше палиць.

Рознюхавши під кінець нашого перебування, що автор цієї книги — „більшовицький письменник“, він надіслав папірця, в якому категорично забороняв мені їздити на берег.

Капітанові він сказав:

— Англійська культура нічого не втратить, коли цей джентльмен перестане бувати в Бомбеї.

— Можна, значить, бути спокійним за англійську колоніальну культуру, — сказав я. — Вона благоденствує під надійною охороною російських білогвардійців.

Кінець - кінцем, після довгого клопоту ми добилися скасування суворої заборони.

МІСТО ВІЧНОГО СОНЦЯ

Ранній ранок.

В чистій купелі неба купається сонце.

Куди передусім?

Звичайно, на торжище.

На базарі давно вже вирує життя.

Європейські крамниці ще зачинені, але біля відчинених індуських крамничок — цілі черги покупців п'янливої жуйки — батль.

В якому ще закутку земної кулі можна бачити таку строкату різнокольорову галасливу юрбу? Такі гори бананів, ананасів, кокосів та яскравого мотлоху тубільного безділля?

Тут не можна бути стороннім глядачем. Мимохіть заражаєшся цією динамічною метушнею й починаєш кричати, гукати, як індус, що закликає до своєї крамнички, якій найбільша ціна — два шілінги.

Всі м'ясні крамниці вже зачинено. М'ясо тут швидко псується. Худобу б'ють рано вранці, а до десяти годин непродані рештки везуть і знищують.

Тут же серед галасливого натовпу блукають якісь одгодовані (Андрій каже: — Священні) корови. До них ставляться з величезною пошаною, але від бананів їх ввічливо відганяють.

Ось уже ми в центрі міста, на Мейнстріт.

Грандіозні крамниці в пальмових парках, велетенський вокзал з величезним глобусом на вершині. Безмежна лекційна зала, де індусів вчать релігійно-моральних принципів.

У відміну від коломбійських жінок — ту-тешні індуски стрункі, мальовничі і вродливі. Вони з смаком загортаються в строкаті тканини, носять величезні обручі й люблять ляковані черевички.

Рікшів у Бомбеї мало. Але зате цілі низки автомобілів та мотоциклетів.

Ми мчимо білою дорогою на індуський бік.

Біля кладовища, огороженого муром з жовтого та синього каменю, шофер круто гальмує.

Входимо під браму.

Піддашшя, пальмові дерева. Праворуч — вхід до кладовища.

Пробуємо ввійти.

Білобородий індус, більше подібний до кістяка, загороджує нам дорогу:

— Перепустку.

Два шілінги з успіхом правлять за перепустку — і ми входимо.

Перед нами пальмова алея. В кінці — велике, правильно складене вогнище. На ньому — під білими покривалами почорнілий труп. Далеко вперед з - під білого покривала стирчать голі худі ноги.

Мабуть, це був шляхетний мрець, бо біля нього співало не менш десяти жерців. І спаливали його довго, з таким розрахунком,

щоб душа встигла переселитись до країни спокою.

Навколо огидливо смерділо смаженим людським м'ясом.

Попіл збирають, кидають у чан, відтіль рурою вода несе прах до моря.

Від кладовища дорога серед пальмових алей круто йде вгору.

На вершині пагорка — палаци казково-багатих парсів.

Там у пальмах втопають палаци грецького та мавританського стилю: білі колони, широкі мармурові східці, ганки, асфальтові дороги.

І нарешті — на самій горі — рівний майданчик, з якого відкривається панорама на місто й море. На величезному п'єдесталі лежить важкий мусянжевий рельєфний план міста.

Ми йдемо до входу в парк.

Тут нема жодного деревця: суцільний килим фантастичних квітів найрізноманітніших кольорів — від ніжнорожевих до темно-сірих, майже чорних.

З одного боку майданчика — височенна стіна. На ній вічно стирчать кондори, рябці — вся хижацька пташина зграя Індії.

— Тут — Вежа Мовчання, — з пошаною сказав наш провідник.

Ми обминаємо стіну і піднімаємось по безконечних чорних сходах до арчастого входу, де нас зустрічає старезний білобородий жрець.

Величним рухом він загороджує нам дорогу й показує просто перед собою.

Ми обертаємось.

Поволі суне до кладовища похоронний похід парсів.

Смугляві, в білосніжному вбранні — чоловіки йдуть ліворуч, жінки — праворуч. Родичі небіжчика міцно позв'язувані мотузками.

Перед східцями тринадцять найстаріших жерців у білих покривалах приймають труп з рук родичів, — і небіжчик назавжди зникає за огорою кладовища, куди не має доступу ніхто, крім жерців.

Серце вирізають і ховають у землю. А тіло по схилу спускають на п'єдестал, що складається з трьох мармурових концентричних дисків різної величини: більший для чоловіків, малий для дітей, середній для жінок.

Тієї ж хвилини з кряканням налітають на труп хижаки, що досі сиділи на мурі й чекали на здобич. І за чверть години від трупа залишаються одні кістки: кондори шматують і з пожадливістю пожерають мертве м'ясо.

В спеціальному басейні людські кістки лежать усю дощову добу, часті зливи обмивають рештки людини. Після дощового періоду кістки спалюють, вивозять попіл у вільний океан і розвівають його по вітру...

Велетенська розпечена сонячна куля горіла жовтогарячим вогнем на заході, ледве торкаючись землі.

Стомлене денною спекою місто заморожено шуміло й готувалось до відпочинку.

Алеєю пальм ми мчали до набережжя.

НА ЗАХІД

Всі ці дні біля нашого пароплава поважно похитуються десятки чорних вугільних берлін, свистять невеликі пароплави, фурчать водосмоки.

Поквапливо готуємось до відходу.

Безупинна низка кошиків простяглась від пузатих барж до наших ляд.

Глибоко в трюмах, в курявій темряві чорні робітники й робітниці „штевають“ вугілля.

Ми з Андрієм обгортаємо стегна якимись ганчірками й по хитких драбинках спускаємося в це пекло допомагати.

Тьмяно мерехтять жовті, хорі на трахому очі каганців. Скреготять по залізу лопати. Миготять чорні тіні людей.

Ми взяли лопати, і, наспівуючи „Дубінушку“, стали подавати вугілля.

Індуси спинились і з зацікавленням прислухалися. Ми заспівали голосніш.

— Ол-райт! — закричав експансивний Андрій.— Ти бачиш, вони цікавляться нашою піснею. Ану лишень, заспіваймо справжньої пісні.

Він обернувся до чорного натовпу.

— Друзі! — гукнув він. — Хочете справжньої пісні? Як це?.. „шансон рюс“, чи що? Слухайте шансон комюніст рюс.

Він шумно вдихнув у себе повітря й дзвінко заспівав їм Інтернаціонал.

Робота на кілька секунд припинилась.

В жовтому миготінні лямпок, у хмарах вугільного порошу чорні люди закам'яніли, прислухаючись до Андрієвого голосу.

А той зліз на купу вугілля і, розмахуючи лопатою, з блискучими очима співав міжнародньої робітничої пісні праці.

Це була та хвилинка, що її не забути ніколи.

Довго потім серед белькотіння індусів можна було розібрати окремі слова:

— Рус болшевик? Ол-райт! Ого-го!..

Від'їжджаючи, робітники дружньо кивали Андрієві й довго махали руками.

Відходили ми з Бомбею раннім ранком.
Безтурботне сонце щедро обливає золотом палубу, океан, пінні хвилі, клуби диму з нашого димаря й далекий синій обрій.

Ми назавжди покидаємо Індію, беручи курс до берегів Африки, а відтіль — через Середземне та Чорне море — додому.

Індуси прокричали нам прощальне привітання.

В останній раз ми глянули на місто.

— Прощай, Індіє!

Вона спить міцним сном.

Рано чи пізно, але вона прокинеться — ця прекрасна, пекуча, сонячна країна.

II

БОМБЕЙ—ОДЕСА

.

СЕРЕД ДВОХ СУХОДОЛІВ

Накреслюючи ці рядки на межі азійського та африканського суходолів, я писатиму дуже стисло — через те, що божевільне сонце й надзвичайна спека цих країн не захоплюють ні до поетичних образів, ні до докладних міркувань.

Я й так знесилений каторжною роботою: сиджу на щоглі, буквально обпалююсь на вугіль у гарячому сонячному промінні й невідомо для чого в такт машині ляпаю себе по коліну. Це забирає всі мої сили.

Дивуючись, ми спостерігаємо нашу „небувалу хуткість“: замість п'яти — сім з половиною миль за годину.

Нам допомагає якась невідома течія, якийсь несподіваний вітрець і, здається, навіть двоє малесеньких пташок, що сидять недалеко на щоглі й роблять разом із нами перехід Бомбей — Перім.

Пташки, як кажуть старі моряки, це — щаслива ознака. Вони відганяють шторм.

Щасти, доле!..

Вітер свіжий, спокійний, дружний.

Море нагадує мені матчині ночви, коли вона густо розводила в них синьку.

Цілими днями ми з Андрієм знімаємось, гірко дорікаючи один одного за погані знімки.

Потім ми купаємо й муштруємо наших малп. Ця операція що-разу кінчається нотацією капітана: малпи здійсмають такий галас, що навіть звиклі до всяких звуків вуха старого моряка не витримують.

Уночі по пароплаву розливається гострий, бадьорий пах заліза; що довго перебувало у воді.

Дивовижний, незрівняний пах!

Між двох суходолів, азійським та африканським, там, де вони найближче підходять один до одного, в Баб-ель-Мандебській протоці, біля самого входу до Червоного моря, примостився малесенький острів.

Вліз він у саму середину протоки, розлігся підковою, — внутрішній загиб цієї підкови править за дуже вигідну гавань.

Англійці потурбувалися влаштувати на острові невеличку вугляну станцію, криговиробний завод і кілька маяків.

Навкруги — суцільна спалена сонцем кам'яна пустеля без жодного дерева.

Може, через це Перім і порушив раз на все встановлений програм наших стоянок: перші два дні — візити, потім два дні — переговори, тиждень — на радіотелеграми, тиждень — чекання навантаження то-що.

Не було межі нашому здивованню, коли лоцман, наплювавши, очевидячки, на традиції, поставив наш пароплав не за сім миль від берега, а в самій гавані.

Правда, офіцер, що приїхав до нас незабаром, не був уже такий гречний:

— Я дивуюсь лоцманові, що поставив вас у самій гавані. Якщо за добу ви не підете, я примушений буду вивести вас подалі від берега. Я не можу ризикувати станцією. На берег вам сходити не можна... Ми вживемо всіх заходів, щоб... і так далі.

Ми роззявили рота, коли того ж дня по обіді нам прислали берлину з солодкою водою:

— Завтра вранці ви зможете рушити. Вночі вантажитимуть вугілля.

НІЧ І ДЕНЬ

Кривава сонячна куля пірнула за скелясті гори африканського берега. І на яснозеленому

фоні західнього неба спалахнули гарячою кров'ю лучкові хмари. Вище, серед емалевої синяви, заблищав сріблом молоденький чепурний місячний серп.

Пекучим гарячим вітром дихає на нас розпечена Сахара.

Над Сахарою вже розкинула могутні темносині крила глибока велична ніч.

Над Арабійською пустелею навалилась на обрій зловісна жовтогаряча гостроноса хмара.

А схід, як молоденька дівчина, вже спав, загорнувшись у прозоро-синій серпанок. Захід — вогненно-мідяний, нудьгуючий — нагадує часи дитинства нашої Землі.

Глухо заревів останній пароплав, замиготів електричними оченятами й замовк. Через протоку повільно лізуть величезні океанські велетні.

Заграва заходу блідніє й гасне. Ясніше дивиться місячний серп.

Дивовижна, неповторна, єдина в світі синява нічного арабського неба на межі двох країн світу — Азії та Африки!

Замиготів маяк. Блиснули електричні вогні будинків. На фоні ледве помітної західньої стрічки чітко й чорно викарбовано дивовижний силует горбів і будинків, наче вирізаних із тьми.

Уже ніч, та все не приходить заспокоїлива прохолода. Розпалена Сахара дихає поривчастим ласкавим гарячим вітром.

Здивований молодик, палаючи від цікавості, дивиться нам в очі з безодні свого неба. Гострі зубці африканського берега тануть на наших очах у попелястому серпанку.

Навіть матроси сьогодні лаються вдвоє менше, ніж звичайно. Всі вилізли з своїх кубриків і прилипли до бортів.

На чорному небесному оксамиті над самою головою сяють невидано яскраві величезні волохаті зорі, як новенькі срібні карбованці. Так вони низько, що, здається, досить простягти руку — і схопиш зірку в жменю.

Через протоку на чорному фоні непроглядної тьми швидко проплив залитий електричним світлом шматок вогню... Цей феєричний казковий пароплав, роздираючи тьму ножами своїх огнів, передав нам світовим сигналом:

— Роттердам-ляйн. З Бомбею.

І зник за Перімом.

На одному такому експресі вогнів вдесятеро більше, аніж у всіх Перімі разом із його маяками.

Вночі, звичайно, ніхто вугілля нам не дав. Офіцер збрехав.

Зате вдень почалося „вавилонське столпотворення“.

Кахикаючий катеришко підтягнув півдесятка берлин із вугіллям і шоколадними південно-аравійськими арабами.

В супроводі неможливого галасу, скреготу, виття—закипіла робота. Вугляні кошики з двох боків суцільними струмками ллються до наших ненажерливих вугляних трюмів.

Біля корми навантажують кригу.

На судні—мурашник.

Над берлинами здіймаються хмари вугляного пороху.

Дарма що чардак укритий з двох боків тентами,—скрізь лежить тонкий шар вугляної пудри. Всі ходять перемазані, як чорти.

Малпи виявляють скажену ненависть до веселих арабів: на кожного араба що-разу накидається юрба оскаженілих малп. Араби тікають, лаються, лупцюють уїдливих ворогів.

На берлинах хтось фотографує арабів. Гладкий буфетник виступає в ролі ватажка метушливих кригонош.

Старший помічник капітана шмигає від гурту до гурту.

А над усією цією метушнею нерухо-мо зупинилося оскаженіле пекуче сонце.

Очевидячки, воно таки має на меті тріснути когось сонячним ударом.

Я — напівголий, в трусах, у тропічному шоломі — обережно, з тремтінням у серці лізу по невірній мотузяній драбинці на головокрутну височінь, на верхів'я фок-щогли.

З пташиного льоту я фотографую загальну картину навантаження, зараз же після цього, ловлячи гав, я пускаю з рук і розбиваю свій фотоапарат, потім із свідомістю виконаного обов'язку пхаюсь униз, на чардак.

Тут, на пароплаві — суєта, гук, галас, скрегіт, верещання.

Там, на острові й на димових африканських берегах — урочиста пекуча південна тиша, сон, мовчання, нерухомість.

На небі — жодної хмарки. Сонце, як варом, ошпарює пучками проміння і дрімотний маяк, і сонні хатинки, і спокійного араба, що суне на верблюді по невірній хвилястій лінії обрію.

Я стою з незалежним виглядом під пекельним промінням, насунувши на голову тільки шолом. Сонце, не соромлячись, гаряче пропікає мене наскрізь, розпечений вітер прилітає з Сахари, і мені здається, що я зараз почну розтоплюватись.

Я стою й дивлюсь на прозорі береги Африки. За спиною в мене — Арабія, наді

мною—темносинє небо й сонце, підо мною—спокійне море.

Боже мій! Як далеко від мене наша сіра слинява хора осінь, похмурі безнадійні дощі, холодні кватири, газети, редактори, театри, кіно, злобні дурні чиновники, ціни на калосші, літературні друзі й вороги!

Я вже навіки поріднився з цим нестриманим сонцем, сліпучим білим піском, сонним ласкавим небом.

Хай сонце трошки перебільшує—і вже одверто опалює мене; хай дурні задираки—англійські урядовці зажерливо й свідомо експлоатують нещасних несвідомих арабів,—я знаю це, знаю!..

Але ж ніякими силами не знищити їм цю величну, урочисту, міцну красу.

Прийде час, коли ці шоколадні люди стануть справжніми господарями своєї землі—вони оцінять і зрозуміють розкішну ширціє гарячої країни.

ЧЕРВОНЕ МОРЕ

О десятій годині вечора, вже при електричному світлі, араби закінчили навантаження.

Зверху, з спардеку, це була дивовижна феєрична картина: чорні провалля берлин,

ледве освітлені зверху, з пароплаву, однією лампкою. На берлинах — сірі, вкриті вугляним порохом робітники, як великі мурашки.

Було ніяково: в бруді, в духоті, в куряві, в неволі родяться, каторжно працюють і помирають ці люди, що навіть не знають про існування примітивного людського життя.

Радісно, навіть без гудка підняли ми котву — і „гостинний“ Перім потонув у густій темряві. Ми ввійшли в Червоне море.

Проводив нас гарячий вітер з Арабії та дурновато-здивований серпоподібний півмісяць.

Червоне море...

Хто-хто, а вже ми з „Марконі“ (наш радист) добре загартували себе й призвичаїли до тропічної спеки. Але *тут* і ми не витримали:

— Хоч би трошки снігу!.. Хоч би півступеня морозцю...

Вітер здається розпаленим, аж червоним. Вода в морі — от-от закипить, остільки вона огидно тепла. Здається, коли б закинув волок, — спійману рибу можна було б зараз же їсти: проварилась.

Люди лазять як дохлі мухи по всьому судну, шукаючи холодка. Спітнілі, червоні, розварені, як раки, що їх кинуто в окріп.

Африка віє ледве помітним вітром, але він не дає полегшення, бо дме з серця Сахари. Чорна ніч дихає, як величезна гаряча піч.

Навіть той, хто всю подорож ходив у куртці, тепер не витримав: коротенькі трусики ледве прикривають тлінне тіло, що благає хоч шматочка холоду.

Не можна ні писати, ні читати, ні думати...

Пройшли пустельний Чортів Острів. Тут недавно розбилося й викинулось на берег якесь судно. Ми виразно бачимо корму, що стирчить над водою.

Рух у Червоному морі дуже великий: щодня нас переганяють і зустрічаються з нами двадцять-тридцять пароплавів усіх держав світу.

З нами вони поводяться зовсім нечемно. Звичайно починають запитувати сигналами:

— Хто такі? Куди ваш шлях?

Ми твердо пам'ятаємо правила міжнародної ввічливості й зараз же відповідаємо:

— Трансбалт. СРСР. Владивосток — Одеса.

І в свою чергу, запитуємо:

— А ви хто такі?

Повне мовчання. Не відповідають.

— Дикуні! — бурмотів наш капітан. — Не відповідайте їм на запитання. Морські нахаби!

...Не можна писати: від спеки перо валиться з рук...

Але море!

Як мені описати це море?

Розчиніть у густому молоці добру синьку, зробіть цю суміш ідеально прозорою — це буде приблизний колір цього зеленкувато-синього й одночасно ніжно-молочного від сонячного проміння моря. Колір мідяного купоросу, найчистішої бірюзи, — але вода остільки кришталєво-прозора, що здається найдорогоціннішим блакитним склом з бульбочками повітря, що застигли в ньому. На сажінь углуб видно дрібну рибинку.

Сонце шпурляє в глибину золоті стріли проміння, — і вони грають у найчистішому діамантовому вирі фантастичною мережею.

Ми з „Марконі“ справно піджарюємось на сонці й розтоплюємось у цій невблаганній, гарчій, болючій для північних людей красі.

Догрався...

Вдень лежав на сонці, вночі виліз спати до баддеку — і занедужав.

— Якась отруйна роса, — каже капітан. — Сами винні.

Лікар поклав до ліжка й призначив надзвичайно одноманітне меню: на день дві шклянки чаю, три пілюлі, хина...

Як увісні, пам'ятаю: у віконці каюти — гора Синай... якась метушня на пароплаві... порвався величезний ланцюг від керма, керманіч відразу не помітив — і хтось із жахом побачив, що пароплав повною ходою прямує до скелястого берега.

— Повний хід назад!.. Стоп!..

Зупинились і, доки лагодили величезний ланцюг, тихо хитали головами.

РІШУЧА ХВИЛИНА

Прийшов час, коли ми повинні були, на решті, дістати остаточну відповідь:

— Чи пустять нас через Суецький канал, чи підемо ми круг африканського суходолу?

Раннім ранком кинули ми котву біля Суецу, і за годину криками здивовання зустріли берлину, що привезла нам солодку воду.

Приїхала поліція. Обдивилась, перелічила команду.

Приїхав французький лікар. Обдивився, перелічив команду.

А потім пішли нас одвідувати комісії, підкомісії, надкомісії. Правда, всі запитання — чисто технічного характеру: про політику — ні слова. Лазили по трюмах, обдивлялись вантаж.

— Чи не близько від борта складено

ящики? Бо, бачите, вам - то нічого, а у нас канал.

З боку Африки здіймаються сірі похмури скелі. Далі— порівнюючи невеличкий Суец— високий, чепурний, строкатий, цяцьковий, ніби складений із дитячих кубиків.

Навкруги— десятки грузових пароплавів і чепурних пасажирських експресів.

Біля наших бортів бігають поліційні човни, стежать пильно. Часто підлітає поліційний катер з єгипетським прапором: на зеленому полі серп півмісяця і три зірки. Белькочуть стрункі араби і єгиптяни-поліцаї у довгих червоних фесках, вузьких чорних куртках і довгих штанях.

При переході через канал Компанія Суецького Каналу постачає всі пароплави власними лоцманами (вони знають кожний фут каналу) і дуже міцними прожекторами. Ми з радістю побачили, що й нам привезли такий прожектор. Команда весело захвилювалась:

— Значить, не підемо круг Африки. Пускають через канал.

Але за десять хвилин прожектора зняли й повезли. Ми знову зажурилися.

А ввечері нам склав візиту якийсь надзвичайно жвавий фертик-урядовець і урочисто пообіцяв;

— Завтра ви підете через канал на буксирі. Котли ваші потурбуйтеся погасити: ми не можемо ризикувати каналом. Прожектор вам непотрібний: вночі ми будемо зупинятись.

Вірити чи ні?

Повіримо, коли побачимо.

СУЕЦЬКИЙ КАНАЛ

Небагато є на світі споруджень людського генія, що грали б таку величезну роль, як Суецький канал.

До прориття каналу морський шлях до Індії, Японії, Китаю лежав повз береги всього африканського суходолу. Це була довга, небезпечна, невігідна путь.

Розрізавши два суходоли — африканський та азійський, — Суецький канал відкрив найкоротший шлях з Європи до Червоного моря та Індійського океану.

Всесвітній капітал знав, що він робить, споруджуючи канал. Не зважаючи на величезні витрати на будівельні роботи й постійний догляд за каналом, він дає ще більші прибутки. Десятки, сотні пароплавів всіх народів і країн проходять через канал, сплачуючи за це Компанії кругленькі суми.

Але остаточне незрівняне значіння каналу виявиться тільки в майбутньому.

...Нас не обдурили: до десятої години виконано всі формальності. Нас узяв на буксир невеликий, але велетенської сили пароплав „Титан“,— і ми пішли до входу в канал. Позаду, про всякий випадок, іде буксир „Геракл“, обабіч — два поліцейні катери, „почесна варта“.

Біля самого входу в канал розкинулось прекрасне зелене набережжя— з магазинами, альтанками, зеленими ресторанчиками, бульварчиками, мамашами, бебе, колясками. Було страшно приємно й незвичайно бачити це все майже біля самого борта нашого пароплаву.

Всі будівлі — різнобарвні, легкі, декоративні, — як мереживо мальовничих оперових декорацій.

До нас махають, нас вітають, на нас здивовано дивляться, нас фотографують (неймовірне диво: живі більшовики).

Просуваємось далі.

В багатьох місцях береги каналу збігаються дуже близько, так що два пароплави розійтись не можуть: в певному місці один із них повинен пришвартуватись до берега.

І вдень, і вночі ідуть роботи лагодження каналу. Його прорито в пісковій безплідній

пустелі, де часто скаженіють вітри й самуми. Кожного дня можна сподіватися нових мілин і піскових обвалів. Скрізь стоять механічні черпаки, що поглиблюють дно.

Правда, береги оправлено камінням, але сипкі дюни щільно просовуються до берегів, і вони могли б накоїти багато лиха, якби сотні, тисячі арабів безперервно не працювали то тут, то там, накидаючи пісок на вагонетки, щоб одвезти його подалі від берегів.

О четвертій годині ми ввійшли в якесь озеро, що через нього проходить канал, і тут кинули котву, щоб пропустити пасажирські пароплави. Вони вже давно нарікають на нас, що ми сунемо так повільно, не кваплячись.

Лоцман каже, що ми тут ночуватимемо. (До речі, він п'яний, як дим...).

О сьомій годині ранку рушимо далі.

Не можна відірватись очима від незвичайної кінематографічної панорами, що пропливає повз нас.

Раз-у-раз пливають нам назустріч мальовничі станції—оази в пустелі: на штучному горбі біля самого берега—півдесятка чудесних будинків серед пишної пальмової гушавини. Тут-таки й станція залізниці. Вздовж каналу простяглися рейки, часто

пролітають гримучі мініятюрні експресики й товарові поїзди.

На кожній станції на нас дивляться, вилупивши очі, тубільці.

А між станціями — безмежна, бездорожна, страшна жовта піскова пустеля. Смогнасті дюни далеко простягли свої хвилясті спини. Мерехтять далекі сірі крапки: каравани... валки... струси... Далекий обрій хвилюється, тремтить.

Біля берега — намети. Коло наметів спочивають валки верблюдів, стомлені мандрівці.

Меланхолійні верблюди — і прудкі, галасливі поїзди: дві епохи зустрілися і здивовано дивляться одна на одну, нічого не розуміючи. Такі контрасти дуже нас хвилюють.

Ізмаїлія, пункт управління Суецького каналу: велике озеро, штучне місто, сила черпаків та інших якихсь хитрих споруджень.

Що ближче до Порт-Саїду, то більше навкруги рослинности: сюди за сто — сто п'ятдесят миль проведено зрошувальні канали від Нілу. Тече солодка вода, — і вздовж каналців скупчуються стіною дерева. По прекрасному білосніжному шосе прудко носяться велосипеди.

Придивляємось: араби. Європейська культура...

Знову зустріч двох епох: легендарних біблійних часів з радіо-електричним віком.

На одному березі—радіомачта, станція залізниці, гудки, скрегіт машин.

З другого боку—біля мальовничих стародавніх руїн спочиває караван верблюдів. Засмалені люди, довгі білі вбрання... Якийсь проповідник—босий, з палицею, з чорною бородою, в білій киреї, з надхненними очима—говорить казання. Його уважно слухають.

А навколо—дві пустелі й вітри з пустелі.

Чи не те саме було тут двадцять віків тому, на зорі життя?

Підійшли до Порт-Саїду, попрощались з лоцманом і без зупинки рушили далі.

Канал проходить через місто, точніше—через два міста.

Одне робітниче: дим, скрегіт, пароплавні доки, заводи, майстерні, велетні-пароплави всіх народів і країн.

Друге місто—місто комерсантів, банкірів, білої кости.

Чудесний складений із арок і колон палац Компанії Суецького Каналу. Портова контора.

Далі—місто, що нагадує вигадливу декорацію мавританського стилю.

Вузькі вулички, де не роз'їдуться два авто. Мережані дитячі будиночки всіх кольорів і відтінків: весело-жовтого, ніжно-рожевого, блакитного... Ресторанчики. Інтернаціональна (не в нашому розумінні) юрба. Величезні реклами. На березі моря — пляж і кабінки.

Мимо, мимо, геть далі на північ!

ДО ОСТАННЬОЇ ЗУПИНКИ

Наше нетерпіння де-далі зростає.

Дехто з нас майже рік не бачив рідного краю. Нам лишилася остання зупинка — Константинопіль.

І от — ми серед хвиль Середземного моря.

Тут ми вперше відчули, що тропики лишилися позаду, можливо — назавше. І відразу стало якось сумно.

Раптом повіяв сильний холодний північний вітер, небо вкрилося хмарками. По морю гуляють білогриві сердиті хвилі. Холодно посміхається скупе сонце.

І відразу якось спорожнів пароплав: малпи поховалися до трюмів, люди, що позавчора тільки нудилися від спеки в одних трусиках, сьогодні раптом одягли костюми, киреї — і, видно, почувають себе страшенно ніяково в незвичних убраннях.

Скрізь миють, фарбують, прибирають — готуються до скінчення мандрівки.

Вітер здіймає над хвилями різнокольоровий водяний пил.

А вночі сичать холодні змії, здіймаються місячними бризками.

Місяць стрибає з хмари на хмару.

Вітер — вітер...

Сумно.

Чи далеко знайомі береги?

ВЕЛЕТЕНСЬКА МОГИЛА

Ми входимо в Дарданели.

Скрізь, наскільки бачить око, лежать хвилясті могили, що поросли кучерявими кущами та яворами.

Ще недавно, за імперіялістичної війни, тут гриміли гармати, лилася кров, кипіло життя.

А тепер Дарданели нагадують велетенську могилу, величезне кладовище, і місця недавньої бойні вже заросли травою.

Раз-у-раз здіймаються білі обеліски — братерські могили, пропливають руїни старих і нових фортець і батарей, що з них висовують свої гострі іржаві морди величезні, назавше замовклі, ні для кого тепер не страшні гармати,

Тут і там стирчать з-під води щогли й димарі зловісних пароплавів, що налетіли на міни та викинулись на берег.

Біля самого входу в протоку зловісною плямою сіріє кинутий, нікому непотрібний дреднот. А поруч звалився на бік чорний комерційний пароплав.

Руїна, пустеля і тиша кладовища.

Хазяйнування імперіялістичних переможців помітно на кожному кроці.

Підходимо до маленького селища Чанак.

Декілька двоповерхових будинків із плоскими дахами, голки мінаретів, руїни великих касарень, бруд, чудесне гірське повітря, холодне сонце, явори, лінощі, сонливість, чорна юрба на березі й сила турецьких прапорів.

Зверху, серед могил між деревами крутиться військове шосе.

На рейді — єдиний турецький панцерник, півдесятка парусників, маленький данський пароплав...

Обидва береги облямовано шанцями й колись грізними гарматами.

Ми затримуємо ходу, до нас суне брудний турецький човен, за ним — другий. Обидва чіпляються за канат і волочаться за нами. Турки весь час несамовито галасують:

— Стоп! Доктор! Ай, доктор! Ой, доктор!
Зупиняємось. Спускаємо драбинку.

На чардак видирається лоцман і якесь турецьке начальство.

Від послуг лоцмана ми ввічливо відмовляємось. Начальство прохає документи.

Підлітає катер „Santè“.

Другий помічник бере документи й разом із турками лізе на катер. Там вони довго копаються в наших паперах.

Лікар дає розписку, що на судні немає хорих.

Документи переглянуто. Турки задоволені. Метушливий катер гуде в знак привітання, і ми рушаємо далі.

І знову, як на екрані, пливуть перед нашими очима руїни військових фортець, пащі іржавих гармат, могили, хрести, зруйновані мури...

На чардак раптом вибігає наш радіотелеграфіст.

Товариші! Назустріч нам до Салоник іде наша „Керчь“!

Серед команди -- хвилювання, метушня, радісні вигуки.

Це був перший радянський пароплав за весь наш піврічний шлях, і ми влаштували йому зворушливу зустріч.

Забачивши земляка, ми гуртуємось на палубі, піднімаємо прапори „щаслива путь“ і салютуємо кормовим прапором. Нам відповідають на привітання громовим ура. На „Керчи“ весь чардак чорний від пасажирів. Махають хустками, летять у повітря капелюхи...

— Баранов! — реве хтось з наших, забачивши на „Керчи“ знайомого.— Побий мене сила божа, Баранов! Ко-олька-а-а!!.

Колька з усієї сили гукає, але ми не чуємо: на „Керчи“ співають Інтернаціонал. Ми відповідаємо.

Швидко зменшується „Керчь“.

Весело посміхається холодне, помірковане сонце. Свіже запашне повітря п'янить, як вино.

Пливуть блакитні береги...

ГРИША, НАШ ПІОНЕР

Гриша — душа нашого пароплаву.

Ініціатива його невичерпна.

Скрізь він поспіє перший, викрутиться, винайде, розвеселить, підбадьорить.

Я дуже винен перед ним, що часто в своїх ґарисах забуваю про нього. Не можу втриматись від спокуси розказати про те, як він містифікував під тропіками одного з наших пасажирів, старого грецького купця.

Грек звичайно стояв біля борту, притиснувши до очей величезний цейсівський бінокль і посвистуючи від здивовання.

Гриша тихенько підкрадався ззаду, мрійно зідхав і тихо бурмотів, неначе сам до себе:

— А клешня у нього здоровенна... Як наш пароплав завбільшки...

Чий клешня?—цікавився грек.

— Та у рака цього самого...

— Який рак?

— Чудне запитання! Аджеж ми тропик Рака зараз проходимо.

— Ну?

— Та хіба ви не знаєте, що на тропику цьому самому сидить здоровецький рак. Клешня—як наш пароплав. Через те й зветься тропик Рака. По обіді, напевно, його можна буде ясно бачити в бінокль...

Грек цілими годинами вдивлявся в далечінь, щоб не прогавити диковину, а Гриша хапався за живіт від реготу десь на юті.

Пам'ятаю, перед Малакською протокою назустріч нам часто пропливали цілі низки темних водорослин. Дізнавшись, що грек нетерпляче чекає тієї хвилини, коли ми проходимемо екватор, Гриша підкрався одного разу до грека і з невинним виглядом сказав:

— Фу, нарешті дочекалися!..

— Що таке?

— Та хіба не бачите: екватор проходимо.

— Де екватор?

— Та он — темна смуга під водою. Сталевий канат. Коли б ще не зачепитись!

— Кана - ат?

— Атож. Що ви — глобуса ніколи не бачили, чи що? Через всю земну кулю посередині протянуто сталевий канат. Це і єсть екватор.

Грек був вражений до глибини душі.

Наприкінці Гриша необережно назавше загубив свій авторитет старого морського вовка. Трапилось це таким чином.

За пароплавом, як відомо, тягнеться довга мотузка з маленьким пропелером на кінці. Вода рухає цей пропелер, і мотузок, пристосований протилежним кінцем до лічильника, крутить весь апарат, що показує число пройдених миль.

Гриша запевняв простодушного грека, що кінець цього мотузка прив'язано до стовба у Владивостокській гавані. Коли пароплав рухається, запас мотуза, що є на судні, розмотується — і таким чином капітан уникає небезпеки заблудити із своїм судном серед океанської пустелі.

Грек розкрив рота й нічого не сказав. Але згодом він нишком розмовляв на цю тему

з матросами і, нарешті, прилюдно викрив свого вчителя.

Хлопці реготали, як божевільні, а Гриша від сорому втік до каюти.

За часів нашої мандрівки не раз були у нас важкі хвилини. І веселий, завше бадьорий Гриша раз-у-раз давав нам нову надію на щасливе закінчення нашої подорожі.

Тим-то й згадую про нього з ніжністю, любов'ю й подякою.

БЛАКИТНІ БЕРЕГИ

Якщо ви ніколи не були в Констянтинополі, то, підпливаючи до нього, ви ні за що не вгадаєте справжнього обличчя цього метушливого шахрайського міста.

Здалеку — поезія, романтика, картина, ніби-то вихоплена з „Тисячі й однієї ночі“.

Над синьою затокою носяться срібні чайки. На розлоному горбі ліворуч розкинувся Стамбул — східня турецька частина міста, і здалеку здається, що над нею має аромат стародавніх арабських казок. Серед гострих голок мінаретів, немов монументальне чудернацьке тістечко, здіймається мечеть Гамідіє з безліччю бань та веж.

Праворуч, на верхів'ї спить фундаментальна вигадлива Айя-Софія з однією величе-

зною банею, ніби вартою оточена чотирма мінаретами.

А навколо стоять старовинні вікові башти, вкриті мохом зелені фортеці, монетарня... Темні, стрункі, глибоко-зелені явори сторожать цей сонний спокій.

Ясноблакитний „Золотий Ріг“ відтинає Стамбул від Перу, європейської частини міста, де панують чужоземці. Вона лежить на високому горбі. Здалеку, в блакитному ранішньому серпанку—Перу здається суцільним нагромадженням цяцькових хмародряпів. Триповерхові будинки, що приліпилися до похилу горба навколо Айя-Софії, здаються сірниковими коробочками поруч із велично-прекрасним храмом.

В „Золотому Розі“ дримають велетенські пароплави, по мосту бігають метушливі трамваї, вздовж берега шмигляють лялькові поїзди.

Стародавній Стамбул обгороджено старим напівзруйнованим, зеленим від часу кам'яним муром, що напевно колись, за часів запорізьких, ставав туркам у пригоді на випадок війни.

Панорама Стамбулу—це мальовнича, може трохи й наївна картинка з стародавньої книги східних казок. Це—Схід, що заснув і зупинився в своєму розвитку десь

три століття тому. Тут кожна башта, кожний камінь, кожна арка може розповісти многовікову історію східної країни, що заснула віковим сном — і тепер лише продирає очі.

Перу — повна протилежність. Сюди, як мухи до меду, налетіли представники капіталу великих і малих країн, відчуючи добру поживу. Тут гуркотить сучасна цивілізована електрична Європа.

Вулички вузькі й гористі, але багатопверхові, на американський кшталт, стрункі будинки нагадують Європу. Тут — колосальні магазини, вітрини, авто, контори й банки.

А нижче, біля самої води, спить Галата — сучасні турецькі квартали.

Тут куняє довгий приземкуватий білий палац колишніх султанів. Наче величезний білий птах, що розкинув білі крила, притаївся він біля самої води й дивиться в люстро тихої протоки. Арчаста біла брама, сходи, що ведуть до води... Ліниво підпливає човен — і по мармурових сходах можна пройти просто до палацу.

На протилежному, азійському березі розгорнувся Скутарі.

Швидкі невеличкі пароплави - трамваї безперервно бігають від одного берега до другого, викидаючи й приймаючи на борт юрби пасажирів. Шмигляють численні катери.

Свіжий хмарний сталевий день. Сонце ледве продирається крізь хмари.

Біля берегів Скутарі, посеред затоки спить порепана стара Леандрова вежа. Старі люди переказують, що з неї колись султани кидали в море своїх невірних жінок.

Існує й інша легенда:

— Прекрасній, але жорстокій жінці султана пророкували, що вона помре не своєю смертю. Молода жінка покинула гарем і пішла жити до вежі, щоб там урятуватись від зради. Та не судилося їй уникнути кари за свою жорстокість: серед яблук, що їй одного разу привезли до вежі, шипіла маленька змія. Укус її був смертельний. Жінка померла тієї ж хвилини, і тіло її викинуто в море.

... Це старий романтичний, поетичний Константинопіль здалеку. А пізніше ми побачили й інше його обличчя — лице шахрая, розпусника, крамаря, знівечене злиднями, експлоатацією своїх і чужих хижаків, зіпсоване гнилим впливом руської білої еміграції.

СЬОГОДНІШНІЙ КОНСТЯНТИНОПІЛЬ

До нас підлітає турецький лоцманський катер, ми беремо лоцмана і, не зупиняючись, проходимо повз місто.

Несподівано чуємо позаду крики, галас: нас доганяє поліційний катер.

— Стоп, стоп! Зупинка! Повертайте назад!

Ми робимо крутий поворот, прямуємо назад, до входу в Босфор, і тут кидаємо котву.

Поліція забирає наші документи для перегляду й від'їжджає.

Весь час біля нашого борту, як задріпане цуценья, шмигляє невідомий брудний катер із якимись джентльменами.

— Ми — комерційні агенти! — ревуть нам джентльмени. — Де ваш капітан? Скажіть — комерційні агенти приїхали. Капітан нас знає... Давній приятель.

Капітан дивиться в ілюмінатор і шепоче:

— Скажіть, нема капітана на судні. Чортяка б їх взяла, цих комерційних агентів! Зв'язись — не відчепишся...

Ми зупиняємось і чекаємо.

Не встигли ще кинути котву, як до нашого борту з усіх боків, як хижі птахи, підлетіли на своїх човниках галасливі крамарі.

З криками, від яких похолола кров у жилах, вони чорною лавою накинулись на наш пароплав... і почався торг.

Я ніколи ще не бачив такої блискавичної енергії, такого примітивного дивовижного дрібношахрайського нахабства, як тут.

Це була якась вакханалія константинопільської „дешевки“, безсмачності й безцеремонності.

Старий голомозий розпусник, слинявий шахрай — Константинопіль хлюпнув своїм брудом на наш пароплав.

Десятки човнів, сотні крамарів всіх національностей, оточивши наше судно, почали довгу правильну облогу „Трансбалта“, поставивши, очевидячки, взяти нас змором.

— Ай, карт посталь єсть!

— Халва єсть!

— Ай, килими єсть!

— Ай, цигарки, тютюн!

Чого тільки там не було?!

Виноград, портсигари, фініки, портмоне, костюми, мундштуки, пахощі, пальто, валізки, яйця, бритви, черевики, погані картки, рукавички, калоші, білизна, куртки, фісташки, солодоші...

В човнах — цілі магазини. Власники їх, вихвалюючи свій крам, галасують, як божевільні.

Червоні брудні фески, палаючі очі, галас, лайка, якісь опереточні довгоносі турки, сила якихсь хлопчаків, приємні на вигляд жінки — і крам-крам!.. — ніби ми збираємось закупити, принаймні, половину всього Константинополю.

Біля трапу пара опереточних поліцаїв суворо стримує галасливу юрбу, що невинно продирається на борт.

Обличчя в поліцаїв рішучі й невблаганні.

Але кожний крамар, підійшовши до поліцая, спочатку починає голосно й жалісно благати.

Поліцай непорушний.

Тоді купець щось шепоче представникові влади на вухо, приємно й чомусь довше, ніж треба, потискує руку і... потрапляє на пароплав.

Двоє якихсь типів кокаїнного й голодного вигляду, в шкіряних куртках підїжджають до пароплаву. Кричать по-руському:

— Ей, братішки, кому потрібні шкіряні куртки, га? Навались, в кого гроші завелась!

Починається торг — довгий, упертий, жорстокий, якого я ще ніколи не бачив.

А кінчається ця справа тим, що голодні молодці продають з себе все чисто, починаючи з курток і кінчаючи піджаками, залишивши собі, очевидячки, тільки для пристойности, штани.

— Колька, жарь іще за куртками!

— А монета? — хрипить Колька. — Ти спитай, чи є у мене в кешені п'ять п'ястрів?

Однак, за півгодини енергійні молоді люди з'явилися до нас на пароплав з горою курток.

Підлетів катер.

Капітан поїхав на берег: знов якесь непорозуміння.

На березі — блискучий авто.

— До портової контори.

На пароплаві чутки:

— Документи наші затримала поліція, і нам загрожує штраф у тисячу лір за спробу пройти без зупинки.

Спробуй — перевір ці чутки серед цього пекла!

— Ай, базар! Ай, базар!

— Пальто єсть, мило єсть!

— Капелюхи єсть, окуляри єсть!

Краще сказали б, чого у них нема. -

Ті крамарі, що їх поліція не пустила на борт, шпурляють нам мотузки, що до них прив'язано кошики, і таким способом переправляють крам на борт. Гроші вони одержують в такий же спосіб: покупець забирає крам, кладе замість нього гроші, і кошик повертається до крамаря.

А на трюмах уже — справжні універсальні магазини.

З гиканням накидаємось ми на осканенілих від власного галасу крамарів,—

і починається вакханалія піджаків, портсигарів, штанів.

— Ей, найкращий костюм — два фунти!

— Пальто — чотири фунти! Віддаю за три! Для першого знайомства — два!

Якийсь росіянин дуже підозрілого вигляду:

— Ей, братішка! Навались! Найкращі штани — вісім лір! Не вір туркам! Навались, братішка, сюди! Ей, земляче, підходь. Я — тутешній швець, привіз костюми. Топай сюди, наділю костюма, ніжки цілуватимеш...

Приміряють, торгуються, галасують, роздягаються, знов одягаються...

— Панове, чи той... товариші! — кричить якийсь дідок з чистим московським акцентом. — Не вірте їм! Потерпіль, панове, я зараз привезу вам такі самі пальто по фунту й десять шилінгів штука! Потерпіль одну малесеньку хвилиночку. Це ж шахраї!

Конкуренція буяє, як полум'я пожежі.

Ми торгуємось до сьомого поту, як звощики. Ми витягаємо з крамарів останні жили.

Ми, не роздивляючись, несамовито хапаємо костюми, що роздираються другого ж дня.

Ми купуємо „нові“ пальто, що від них того ж дня гудзики відлітають, як спілі груші з дерева, і викривається пара дірок і півдесятка плям.

Ми придбали там знамениті „шевіотові“ піджаки, що сидять на плечах, як на корові сідло, і тріщать по всіх швах; бритви, що не голять; „нікельовані“ портсигари, що за два дні жовтіють і в'януть, як осінні квіти; пахощі, від яких чхала б і коняка...

Для чого розумні дорослі люди купували оте дрантя?

На мою думку, не инакше, як „масове навіяння“, шум, галас, метушня, піднесений настрій.. та ще старі забобони про те, що все закордонне — гарне. Тут ми на ділі упевнилися, що це не завше так буває.

Це урочистий переможний тріумф огидної константинопільської безсоромности, дрантя й погани.

Тут же, серед метушливої юрби старий турок одверто вихвалює картки, що від одного їх вигляду стає соромно за людину. На честь нашої команди треба сказати, що турка негайно вигнано з судна. Він не продав свого краму на жоден піястр.

Дрімає, милуючись з себе в люстро затоки, старий лисий Стамбул.

Гуркотить Перу.

Галасують, верещать крамарі.

О четвертій годині деякі з них вмить припиняють торгівлю, поспішно згортають

свій гнилий крам і починають молитись, простягнувши руки вгору.

Це час, коли численні мулли видираються на верхів'я мечетей і, галасуючи, закликають правовірних до молитви.

Намолившись доволі, крамарі розгортають свій крам і починають шахрайську торгівлю.

Якщо де-небудь непорушно виконується правило „не обдуриш — не продаси“, — так це в Константинополі.

— Важко стало жити в Константинополі, — скаржитесь мені якийсь турок. — Їсти треба, пити треба — дуже дорого. А речі, розумійця, дешево. Робота нема. Фабрика нема. Всі торгують. Збивають ціни. Багато крамарів. А виробництва нема. Французи привозять поганий крам. І народу чужого багато в Константинополі. Нема ніякої роботи, багато людей без роботи.

— А руські єсть?

— Єсь. Вистачає. Тепер менше. Чоботи чистять, рахат - лукум торгують. А покупця нема.

Турок докладно розповідає нам про веселе життя чужоземців на Гран-рю-де-Пера, про злидні руських емігрантів, що спродали вже все своє майно й живуть сьогоднішнім днем без надій на майбутнє. Деякі з них зробилися шоферами, інші продають „Вечернюю Прессу“, а більшість

організує „акційні компанії“ для відкриття „руських трактиров“ — веселих шинків з усіма допоміжними промислами.

— Тяжко туркам після війни. Не хотіли воювати — німці примусили. А потім — французи, англійці притиснули. Чужоземці не дають жити туркам.

Тут трапилось щось дуже несподіване. Турок - поліцай, що прислухався до цієї невеселої сповіді, озирнувся навкруги й підійшов до нас.

— Я — більшовик, — несподівано прошепестів він. — І він (жест у бік товариша) — він теж більшовик. Турки багато більшовик. Товариш...

Ми так і не зрозуміли, що це було: чи бажання зробити нам приємність, чи щирий порив, чи може щось зовсім інше...

Над вечір повернувся капітан.

Все гаразд: зараз ми рушаємо.

Від гудка нашого тремтить небо й земля.

Скрипить ланцюг біля котви. Загуркотіли машини. Ми повільно сунемо проти течії.

Команда італійського пароплаву, що стоїть поблизу, скупчилася на чардаку.

Смугляві маленькі білозубі італійці привітно посміхаються, вимахують хустками й капелюхами і голосно співають.

— Руські! Товариш!.. Досвідань!..

Вони салютують нам, приспускаячи прапора.

Найбільше нас здивувало, що це був італійський пароплав. Хай німці, хай французи, американці... але італійці! — це було вище за наше розуміння.

Німецький пароплав вітає нас гудками. Ми відповідаємо могутнім ревінням свого гудка. Темніє.

Облапуючи темряву блискучими лапами могутніх прожекторів, шмигляють біля бортів переповнені пасажирами водяні трамваї-„шаркети“.

Хмуряться силуети будинків, тремтять у воді численні вогні міста.

Вздовж берега, над самою водою метушливо бігають вагони електричної залізниці, вогнеокі авто...

Темно.

Численні огні берега розбиваються в чорній важкій воді, плывуть у далечінь і здаються урочистою святковою ілюмінацією.

Ми входимо в Чорне море.

Нас зустрічають сердиті холодні хвилі, північний вітер.

Тут давно вже осінь.

ЗМІСТ

I ВЛАДИВОСТОК — БОМБЕЙ

Наш пароплав	7
Перший шторм	14
22 дні до Коломбо	20
Акула	25
Індійський океан	28
Коломбо	32
Очікування	40
Візити	45
Перлина Індійського океану	52
Дванадцятий день	60
Первісне селище в джунглях	63
Царство малп і вугляного пороху	72
Ніч фосфоричного сяйва	78
Ми йдемо до Бомбею	82
Пан інспектор Бомбейської поліції	86
Місто вічного сонця	90
На Захід	95

II БОМБЕЙ — ОДЕСА

Серед двох суходолів	101
Ніч і день	103
Червоне море	108
Рішуча хвилина	112
Суецький канал	114
До останньої зупинки	119
Велетенська могила	120
Гриша, наш піонер	123
Блакитні береги	126
Сьогоднішній Константинопіль	129

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Правління : Харків, вул. К. Лібкнехта, 31

По всіх книгарнях та філіях ДВУ є така дитяча художня література

- Алампієв, П.— Як хлопці бога шукали 43 стор., ц. 20 коп.
Бабенко, Г.— В тумані минулого. Повість із життя південного степу VI віку до нашої ери. З малюнками. 169 стор. ц. 1 крб. 20 коп.
Біглиць, С.— Як діти комуну робили. 23 стор., ц. 25 коп.
Винниченко, В.— Фельдфебельщина („Мнімий господін“, Друге видання. 39 стор., ц. 12 коп.
Гершензон, М.— Літун Мишка. З малюнками. 152 стор., ц. 95 к.
Головко, А.— Інженіри. Оповідання. З малюнками 50 стор., ц. 30 коп.
Дмитрієва, В.— Молок та жучок. Оповідання для дітей з малюнками. 40 стор., ц. 5 коп.
Збарська, Є.— Змова сов. Ц. 30 коп.
Іваницька, М.— Збірка віршів та оповідань. З малюнками, 86 стор., ц. 60 коп.
Чередниченко, В.— Весела компанія. 291 стор., ц. 1 крб. 35 коп.
-

Почтові відділи Держвидаву надсилають накладною платою кожен книжку як власного, так і всіх видавництв СРСР. Пересилка й пакування на всі замовлення провадяться за коштом Держвидаву, коли замовлення більше ніж на 1 крб. наперед оплачується готівкою.

ЗАМОВЛЕННЯ НАДСИЛАТИ НА ТАКІ АДРЕСИ:

1. Харків, вул. 1 Травня, № 17. Почтовий Відділ ДВУ.
 2. Київ, вул. К. Маркса, № 2. Почтовий Відділ ДВУ.
 3. Одеса, вул. Ласяля, № 33 (Пасаж). Почтовий Відділ ДВУ.
 4. Дніпропетровське, просп. К. Маркса, № 49. Почтовий Відділ ДВУ.
-

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КНИГОТОРГОВЕЛЬНИЙ ВІДДІЛ

Харків, 2-й Радянський пров., № 2

Флі та книгарні по всіх округових і значніших містах УРСР

Ціна 50 коп. (Р)

